

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2013

Historisk Samfund for Præstø Amt

Årbog 2013

Årbog 2013

Udgivet af Historisk Samfund
for Præstø Amt

Redaktør:

Jens Bjerre Tybjerg (ansvarshavende)

Eftertryk af årbogens artikler må
kun ske efter skriftlig tilladelse fra
forfatterne.

ISSN 0107-6868

Bogen er sat med Times
og trykt hos
Faxe Bogtryk/Grafisk

Forside:

Kirkeladen ved Øster Egesborg

Foto:

Jens Bjerre Tybjerg

Indhold

Lille vejledning for forfattere	4
<i>Olav Foged Olsen</i> Øster Egesborg Kirke og kirkelade	5
<i>Anna Sarah Rye Vestergaard</i> Oremandsgaard	21
<i>Peter Bjørn Jensen</i> Vordingborg kaserne og garnision 100 år	43
<i>Knud Erik Antonsen</i> Købstædernes våbenskjolde	55
<i>Jens Hallqvist m.fl.</i> Årsberetning mv.	59
<i>Carsten Koch</i> Litteratur om Præstø amt 2012/13	63
Styrelsen	75
Salg af publikationer	75

Lille vejledning for forfattere

Forfatterne opfordres til at aftale omfang samt publiceringstidspunkt af artikler med redaktionen forud for udarbejdelsen.

Artiklernes tekst leveres som digitale filer på cd/usb eller pr. e-mail. Teksten skrives i A4 og ikke i spalter. Mellemrubrikker markeres med tom linie før og efter. Billedtekster skrives i kursiv. Og fotos sættes ikke ind i manuskriptet, men leveres særskilt.

Fotografier/illustrationer leveres digitalt eller som papirbilleder (originale) i farve eller sort/hvid (ikke print eller kopier). Anvendelse af digitale illustrationer aftales med redaktionen.

Øster Egesborg Kirke og kirkelade

Blev tiendekornet
tærsket i kirkeladen?

Og hvorfor er der
det mystiske kors
på kirkens tårn?

Af Olav Foged Olsen

Øster Egesborg

Udadtil virker Øster Egesborg som en ganske almindelig lille sydsjællandsk flække, som tidligere havde kirke, præst og præstegård, skole og brugs, købmand og smed og en kort overgang også bageri på den nærliggende Stårby Mølle samt Frihedstræ midt i byen. Men udviklingen har også her som så mange andre steder luget kraftigt i tilbudene. Tilbage står stadig kirken, men præsten er flyttet, præstegården solgt, brugs, købmand og smed nedlagt og skolen omdannet til friskole efter lukning som kommuneskole. Men går man lidt i detaljer findes der alligevel noget som giver Øster Egesborg et særpræg, og som der er pligt til at værne om og oplyse om, eksempelvis forhold eller indretninger der for år tilbage var almindelige og forståelige og som med tiden bliver mindre forståelige eller ukendt for den yngre generation. Tiden skaber af nuet historie, og i overmorgen er i morgen i går.

Kirkeladen

Kirkeladen er på ca. 65 m² (5,9 m gange 11 m, indvendig 4,8 m gange 10,0 m), hvilket er en del mindre end kirkeladen i Ørslev (nabokirke mod vest), der er på ca. 89 m² (7,2 m gange 12,4 m). Volumenmæssigt er forskellen mindre grundet forskel i tagkonstruktion, men er ikke beregnet.

Det nylig indrettede handicappetoilet er det 3. i rækken af sanitære indretninger i kirkeladen. Det erstatter de to små toiletter til damer og herrer fra omkring 1960, som igen var opbygget i de 2 små lokummer eller retirader med bræt og spand til henholdsvis damer og herrer. Da de i indretning og størrelse lignede de 6 små lokummer, der var indrettet i det sydvestlige hjørne af den nærliggende gamle rytterskole, kan det antages, at de er fra sidste halvdel af 1800-årene. Mere om rytterskolen senere.

Gulvet i den resterende del af kirkeladen er nu hævet og der er lagt betonfliser, som

let kan fjernes, hvis et gensyn med det gamle cementgulv skulle blive aktuelt. I den vestlige halvdel var gulvet lavere, og her var støbt en kalkgrav eller kalkkule ca. 1,5 m gange 1,5 m. Dybde uvis. Kalkgraven var delt i 2 rum til læsket kalk (den ny-læskede kalk skulle helst henligge et år inden den kunne bruges). Før det nu til-dækkede cementgulv blev lavet, har der uden tvivl i lighed med andre ladebygninger på egnen været lerstampet gulv, nødvendigvis også op af grundens sider for at hindre indtrængning af regnvand fra tag-dryppet. Men hvor det på omegnens ældre lader var almindeligt med et 20 til 30 cm. nedsænket gulv i forhold til terræn, ligger det gamle cementgulv i den vestlige halvdel 60cm. under kirkegårdens terræn. Det kan dog ikke udelukkes, at terrænet på kirkegården i tidens løb er hævet ved jordpå-læg og gulvets nedsenkning oprindelig har været noget mindre. På bygningens syd-side, hvor 2 små lemme til indstikning af kornet er/har været, har terrænet også været højere. Kørsel med hestevogne ved af-levering af tiendekorn, regnvand fra tag-skægget og den almindelige erosion på skråninger har fremmet denne niveauforskel. Jeg har også været med til at påvirke denne udvikling, da græsset på pladsen syd for kirkeladen blev sået ca. 1965. Pladsen blev harvet grundigt inden såning, og det foregik fra kirkeladen og ned mod vejen, hvorefter det daværende menighedsråd jævned flittigt efter med river, også fra kirkeladen og ned mod vejen.

Det kunne være interessant at vide, om det indleverede tiendekorn er blevet tærsket i kirkeladen eller et andet sted. Umiddelbart vil jeg mene, at tærskningen med plejl har fundet sted i kirkeladen, idet en flytning af det utærskede korn ville medføre yderligere spild af de kostbare aks og kerner.

Der er en anden interessant detalje ved laden nemlig den nu tilmurede lem midtfor

Den tilmurede lem i Kirkeladen.

i den sydlige væg. Den har utvivlsomt været forsynet med dobbelt lem, en udvendig (nu fjernet), og en indvendig (endnu på plads). Sidstnævnte lem er haspet, så den kun kan åbnes indefra. Det kunne tyde på problemer med tyveri af korn fra laden og dermed måske være en forklaring på, hvorfor Lilliendal som tiendeejer fra 1774 indrettede et tiendeloft på godset (2).

På et fotografi af kirkeladen fra ca. 1930 (3) kan der ikke ses lemme i sydmuren, så den nuværende lem i sydmurens østlige ende er en rekonstruktion måske fra 1960'erne.

Ventilationsspaltens placering i kirkeladens mure indikerer, at kornegene er fyldt i den vestlige ende først. Der har nok oprindeligt været 5 spalter, men kun 4 kan nu iagttages, den 5te har været, hvor døren til toilettet er anbragt. Nødvendigheden af ventilationsspalter fortæller også om fortidens problemer med regnvejr i høsttiden og måske for meget ukrudt i det indlevede korn.

Kirken

På ældre fotografier af kirken (bl.a.3) ses tydeligt de mange huller i murværket som benyttedes til forankring af stilladset, når kirken blev kalket. Ved kalkning af tårnet kunne en del af stilladset undværes, hvis kalkeren lod sig fire ned fra tårnet sidende på en planke, en metode der blev

brugt så sent som i 1960'erne (4). Én af disse taljeblokke som benyttedes til nedføring ligger stadig i tårnet. I 1960'erne var brug af kalk fra kalkkølen ophørt, og murerne medbragte selv fabriksfremstillet kalk (4).

Men kirken har nok ikke altid stået hvidkalket, idet kirkemuren på loftet over henholdsvis våbenhus, sakristi og kapel alle 3 steder fremstår i røde munkesten uden mindste spor af kalkning. På våbenhusets loft ses tilmed tydelige mørtelspor fra det første lavere liggende tag på våbenhuset fra tiden kort efter år 1500. Da kappellet, opført i de såkaldte flensborgmursten, er den sidst tilføjede bygning sidst i 1700-årene, kan det med rimelig sikkerhed antages, at kalkning er en forholdsvis „nyere“ foranstaltning i kirkens historie, dvs. de sidste 200 år.

Rytterskolen

Rytterskolen i Øster Egesborg er en af de i alt 241 skoler som Frederik d. 4. lod opføre rundt om i landets rytterdistrikter fra 1721 til 1728. Disse skoler blev opført efter samme grundplan 13,5 m lang 7,5 m bred og 2,8 m til loft. Men rytterskolen i Øster Egesborg adskiller sig fra de øvrige, idet bygningen er 25,3 m lang og 7,8 m bred. Det skyldes bl.a. at der i den vestlige ende af rytterskolen indtil 1958 var hestestald for besøgende til kirken. Stalden var med mure inddelt i 3 afsnit med i alt en halv snes båse, og den blev benyttet så sent som i halvtresserne af kirkegængere fra bl.a. Skovhuse (1). Herskabet og kirkeejerne fra Lilliendal Gods lod derimod ofte kusk og heste køre rundt i nærområdet, mens gudstjenesten stod på (1). At det var hårdt at være kusk bekræftes af beretningen om en kusk på netop Lilliendal, som mistede ørene på grund af frost.

I bygningens vestgavl vidner en spændbue og revner i murværket om, at der på et tidspunkt har været en port.

Det er uvist om bygningen er opført af en eller to gange; er den opført af to gange har det sikkert været med i planen med en senere forlængelse mod vest, idet skolebygningen er placeret så langt mod øst på matriklen, at eventuelle vinduer i østgavlen skulle åbnes ind over nabomatriklen.

I 1858 kom der et dekret som påbød oprettelse af sanitære foranstaltninger ved skolerne. Det må derfor være efter denne tid at der blev indrettet 6 lokummer i rytterskolens sydvestre hjørne, 4 lokummer til eleverne og 2 til henholdsvis lærerinde og lærer (1). Det var for øvrigt vejmandens opgave at tømme skolens spande på møddingen, som var beliggende på nuværende parkeringsplads sydøstre hjørne op til rytterskolen (1). Man forstår pludselig bedre begrebet „en lortetjans“. Afløbet fra denne mødding gik i en åben grøft mod øst i vejens sydlige side.

I Historisk Samfunds Årbog fra 1917 findes en spændende og detaljeret beskrivelse af forholdene og det sparsomme inventar i rytterskolen i Øster Egesborg.

Lokale beboere på mindre ejendomme kunne sikre sig en biindtægt ved at at køre med hest og vogn til Faxe for at hente brændt kalk til senere læskning hos lokale køberne. Det var en tur, som kunne strække sig over nogle dage afhængig af vejret, da den brændte kalk ikke måtte få regn, og truende skyer kunne derfor få enhver kusk til at søge tørvej. På Mølletofte 2, Stårby boede først i 1900-årene en mand ved navn Niels Mogensen. Igennem årene foretog han turen til Faxe mange gange med passende besøg hos købmænd på vejen samt overnatning på Vindbyholt Kro. Disse „nødvendige foranstaltninger“ medførte, at hesten ofte selv måtte finde vej hjem det sidste stykke (5).

Iblanding i og anvendelse af kalk/mørtel

Det har nogle steder i landet været praktiseret at iblande komøg fra nervøse køer (er meget tyndt) i kalken for at bedre kalkens holdbarhed og vedhæftningsevne (6). Om det har været praktiseret i Øster Egesborg, er der ingen oplysninger om.

Hvis en skorsten var misfarvet af sod, hjalp det at pudse den op med mørtel iblandet komøg (murer Ejnar Saxtoft, Nyråd).

Komøg i kalken mindskede udtrækning af salt og ammoniak på staldbygninger (muremester Jan Larsen, Stensved).

På murerskolen i Nykøbing F lærte vi om iblanding af komøg i kalk så sent som 1989 (murer Søren Jensen, Ore).

Hestehår i mørtel til tagunderstrygning styrkede og smidiggjorde (muremester Jan Larsen, Stensved).

Komøg i mørtel styrkede og smidiggjorde på grund af rester af plantefibre (ingeniør Jørgen Andersen, Teestrup).

Der er i dag en niveauforskel på næsten 1 m fra nordside til sydside målt midt på kirkeladen. Det påfyldte lag over det gamle gulv kan øge trykket på grunden i sydsiden og mod vest og dermed destabilisere hele bygningen. Af hensyn til stabiliteten på bygningens sydmur vil det være særdeles hensigtsmæssigt at påføre et lag jord et passende stykke op til grunden.

Kilder:

- 1 Ejner Plougmann Nielsen, Øster Egesborg
- 2 K.H. Jørgensen, Køge, fhv. forvalter på Lilliendal
- 3 Serien: Danmarks Kirker1932-36, Præstø Amt bd. 2
- 4 Niels Jørgen Larsen Hårbølle, Møn
- 5 Leif Plougmann Andersen, Stårby Mølle
- 6 Oplysninger fra Nakskovegnen og Thomas Nielsen, Mern

I Landbrugets Ordbog 1912 bd 3 fra Gyldendal findes en god omtale af læsket kalk, samt publikationen: Bygningsbevaring femte udg. 2008.

Det mystiske kors på Øster Egesborg Kirke

Ved den meget grundige reovering af Øster Egesborg Kirkes tårn i perioden 2005 til 2007 blev der fjernet et tykt lag kalk, som var resultat af de mange gange kalkning af kirken i tidens løb. Efterfølgende blev et tyndt lag mørtel filset på de afrensede mursten, derefter påførtes 2 gange sandkalk efterfulgt af 2 gange kalkning med jurakalk, og det hele afsluttedes med 1 gang kalkning med kalkvand.

Det var en omfattende og kostbar istandsættelse, som selvfølgelig blev fulgt og tilset af den fornødne sagkyndige assistance og div. ekspertanvisninger fra højeste kompetente myndighed.

Arbejdet blev overdraget murermester Dan Hansen, Stensved og det blev udført til alles tilfredshed.

Men kort efter arbejdets afslutning opdagede murermester Dan Hansen og hans folk til deres store overraskelse, at der højt oppe på tårnets nordside tydeligt kunne ses et kors på ca. 0,5 m gange 0,3 m. Fænomenet fremkaldte megen undren hos murerne, da de aldrig før havde oplevet noget lignende efter en så grundig behandling af et murværk, specielt når der ikke i forvejen var antydning af nogen art. Murermester Dan Hansen gætter yderst forsigtig på, at der ved tårnets opførelse ca. år 1500 har været indmuret et kors af en anderledes type mursten eksempelvis mere hårdbrændte sten, og dette kan, trods de mange behandlinger af muren slå igennem som en farvnuance.

Undertegnede har forespurgt flere personer med lang tilknytning til kirken om de kendte til eller havde hørt om et kors på kirketårnet, men alle svarede benægtende. En forespørgsel på museet i Vordingborg gav samme resultat. Det vil derfor være yderst velkomment, hvis nogen kunne løse mysteriet eller komme med yderligere oplysninger om det fremkomne kors til me-

nighedsrådet eller til undertegnede evt. om der på gamle fotografier er antydning af et kors imellem tårnets østlige kamtakker og den store rundbuede blænding.

Fhv. murer Niels Jørgen Larsen, Hårbølle Møn fortalte d. 11.-9. 2011 om kalkning af tårnet på Øster Egesborg Kirke, som han flere gange havde udført i nittenhundrede og tresserne til nittenhundrede og halvfjerdserne via sin ansættelse hos murermester Clausen, Stensved. Niels Jørgen Larsen havde aldrig set antydning af et kors på tårnet eller hørt om dette, men kunne derimod berette om hvorledes murerne lod sig fire ned på planker fra 4 gange 4 bjælker, som var stukket ind i de dertil anrettede firkantede og stadig synlige murhuller på tårnet, og på disse planker sad man så og kalkede murene.

I en spisepause ytrede den ene murer mening om, hvordan han ved et lille indgreb kunne få det gamle urværk til tårnuret i gang igen efter flere års stilstand. Indgrebet lykkedes over al forventning, idet uret gik i gang og aktiverede klokkerne, hvilket igen hidkaldte den nærboende pastor Johs. Langhoff, der på glædelig vis kunne konstatere, at det var håndværkere med evner ud over det almindelige som huserede. Uret gik vistnok flere år efter.

Troldene på Bogø

Kirketårnet på Øster Egesborg Kirke har for mange år siden været i farezonen ifølge et gammelt sagn, idet en troldkvinde på Bogø var så vred over klokkeklangen, at hun lagde en stor sten i sit slyngebånd (andre steder omtalt som strømpebånd) og kastede den mod kirken. Men slyngebåndet brast og stenen nåede ikke sit mål, men faldt i strandkanten syd for Vestenbæk, hvor den ligger den dag i dag lidt øst for Farøbroen og kan iagttages fra denne.

Men gamle sagn kan ændre sig selv i nutiden og således også her, idet nye fortællere på Bogø frejdigt beretter, at troldkvinden kastede stenen mod Stensby Kirke. Det er interessant, da Stensby Kirke først er bygget i 1891, og med al ære og respekt for kvinderne på Bogø må det bestemte fastslås, at der ikke fandtes nogen troldkvinder på øen, hverken på dette tidspunkt eller senere.

Kilde: Årbog for Historisk Samfund for Præstø Amt 1930

Ved gennemgang af bogen Sjællandske Sagn af Anders Uhrskov Gyldendal 1932 fremgår det, at min morbror Chr.Foged Hansen havde indsendt ovenstående sagn mens han var på Vrå Højskole.

På Bogø var der i ældste tid en del trolde og hekse, fortælles der. Så blev kirken i Øster Egesborg bygget, og når de ringede med kirkeklokkerne der, kunne troldene ovre på Bogø høre det, og det kunne de ikke lide, derfor var det også en dag, at en af troldene besluttede sig til, at nu skulle kirken ødelægges, og han lagde derfor en stor sten i sin slynge og tog sigte på kirken, men så brast det ene slyngebånd, og stenen nåede ikke at komme længere end lige over vandet, hvor den faldt ned i strand-

kanten midt mellem Vordingborg og Kalvehave, og der ligger den endnu. Den er gået i to stykker, men det største af stykkerne er nok 3 alen højt, så det har jo ikke været så lille en sten at kaste med.

Chr. Foged Hansen har nok hørt sagnet fra sin farfar Fogedlaus eller rettere Lars Hansen, Fogedgården, som andet sted har skrevet om troldene som rev ned om natten hvad der om dagen var bygget på Kalvehave Kirke.

Et gravminde

Et gravminde på kirkegården for helten fra slaget på Isted Hede 25. juli 1850, generaløjtnant Gerhardt Christoph von Krogh (1785-1860), fortjener særlig opmærksomhed. Han var født til en karriere i militæret, blev som femårig fenrik og blev i sit tiende år udnævnt til sekondløjtnant ved Kronprinsens Regiment, men oplevede desværre, at familien blev splittet i spørgsmålet om hertugdømmernes tilhørsforhold (hans brødre kæmpede i oprørshæren). Gerhardt Christoph von Krogh døde i en æresbolig på Amalienborg 1860 og blev bisat fra Holmens Kirke. Hans lig blev ført til Flensborg og begravet ved de faldne fra Istedslaget. Hans hustru Siegfriede Victorine Knuth, datter af Adam Christopher Knuth, Lilliendal Gods, Mern, dør og begravnes i København 1866. Deres datter Siegfriede bliver gift med Josias Raben Leventzau, Lekkendegård, Mern, som får overflyttet gravmindet i København, da det nedlægges, til Øster Egesborg. I dyrehaven på Lekkendegård indvies i 1900, jubilæumsåret for slaget på Isted Hede, et mindesmærke for Generaløjtnant Gerhardt Christoph von Krogh med deltagelse af daværende konge Christian d. 9. Det var en begivenhed som gjorde et uudsletteligt indtryk på egnens befolkning. (7 og 8).

Sankt Olai Kilde i Øster Egesborg

Den flertusindårige tilstedeværelse af mennesker i Danmark har medført, at der over næsten hele landet findes kulturhistoriske spor i mere eller mindre god stand og med mere eller mindre eller slet ingen dokumentarisk identitet. Til disse kulturhistoriske spor hører i høj grad vores antagede ca.700 helligkilder.

Når de kaldes helligkilder skyldes det først og fremmest kristendommen og her defineret ved den katolske kirke og dens formidable evne til at „overtage“ gamle helligsteder og begreber, eksempelvis jul og vielse.

Helligkilderne var som regel indviet til en helgen, Sct. Gertruds Kilde, Sct. Helenes Kilde, Sct. Olai Kilde osv. men med reformationen i 1536 fik man i de reformerte kirkekredse en stor opgave med at „afhelige“ kilderne, da disse var uforenelige med den nye lære. Vores kendte reformator Hans Tausen skriver således allerede 1528 som en foragtelig kommentar til de store tilstrømninger til valfartskilderne i Øster Kippinge på Falster og Rye i Østjylland: „Løb I og strygende fra øster og indtil vester - Løb I ej fra Rom indtil S. Jakobs, fra S. Jakobs til Stjernebjerg (i Meklenburg), derfra indtil Kippinge, fra Kippinge indtil Rye, I løb hid, og I løb did,

og fundne dog ikke Eders sjæls rette føde“. Men troen på helligkildernes undergørende evne var ikke sådan at komme til livs, først langt hen i 1800-tallet ebbede det ud. Ved mange helligkilder afvikledes også kildemarkeder, som i sin udfoldelse ofte afveg ret så meget fra det „hellige“.

I Holger Munks bog „Hesten i Sydsjælland gennem 200 år“, omtales retssagen mod en hestetyv, kendt over store dele af Sjælland, som på Øster Kippinge Kildemarked sælger en sort hoppe, som han på mistænkelig vis er kommet i besiddelse af, og det kendte forlystelsessted Dyrehavsbakken nord for København er en videreudvikling af kildemarkedet ved Kirsten Phils Kilde.

Der er ikke tvivl om, at de forskellige helligkilder har haft mere eller mindre undergørende kraft i befolkningens øjne, hvilket også delvis bekræftes af, at nogle omtales som valfartskilder. Det var en god reklame, når der om Kippingekilden på Falster kunne berettes om så mange efterladte krykker på grund af helbredelse, at præsten var nødsaget til at fyre med dem for at få ryddet op. Dette kombineret med at nogle af kildemarkeder ved deres udbud eller løsluppenhed har været mere attraktive at besøge end andre har haft betydning for tilstrømningen. Kildens tilgængelighed i forhold til datidens vejnet har nok også påvirket besøgstallet. Det var især Sct. Valborgs aften og nat samt Sct. Hans aften og nat, at vandet i helligkilderne havde en helbredende virkning på skrøbelighederne.

I Sydsjælland var Sct. Mogens Kilde i Mogenstrup med tilhørende kildemarked så afgjort den mest kendte og markedet holdt ved lige til 1882. Historisk Samfunds Årbog fra 1939 indeholder en spændende artikel om Sct. Mogens Kilde og kildemarked, og i årbogen fra 1923 er der en artikel om helligkilder i hele Præstø Amt. Det er dog ikke alle kilder, der er kommet med i omtalen, eksempelvis mangler den i

Pontoppidans Atlas fra 1774 omtalte Sct. Olai Kilde i Øster Egesborg, hvortil der valfartedes til Sct. Hans Aften. Da kirken er viet til Sct. Olai er det nærliggende at antage, at omtalte kilde er det kildevæld, der udspringer nordvest for kirken 8-10 meter uden for kirkegårds-muren. Om det er kirken eller kilden, der er navngivet først eller om det er sket ved samme lejlighed er foreløbig uvist. Men et kildevæld har der helt sikkert været, da kirken blev bygget i perioden 1200 til 1250.

I Mern fandtes der også en Sct. Olai Kilde, og så sent som 1812 blev her opsat en ny offerblok, samt i 1863 blev vejen til kilden udbedret på sogneforstanderskabets foranledning. Og her eksisterer det gamle „Kildehus“ stadig lidt øst for byen. I en præstegårdsbeskrivelse fra 1857 omtales kilden som: Artmanns eller „den hellige kilde“.

Ved Kalvehave Kirke fandtes Kirkekilden (muligvis også viet til Sct. Olai), hvortil der valfartedes af syge og krøblinge indtil 1870 ifølge overleveringer. Den gamle kildeblok er her blevet reddet, og opbevares nu i kirken. Sct. Olai er det latinske navn for den norske konge, Olav den Hellige (født ca. år 995, død år 1050).

Det må siges, at forholdene i den nu nedlagte Langebæk Kommune med en helligkilde ved hver af de 3 gamle kirker er bemærkelsesværdigt, idet man på landsplan regner med ca. 2000 kirker og kun ca. 700 helligkilder. Herfra skal så fraregnes et antal helligkilder, som ligger spredt i landskabet uden tilknytning til en kirke, eksempelvis Hellig Svends Kilde i Madelund Skov nær Vemmetofte Strand.

I 1938 blev kilden i Øster Egesborg med omliggende areal erhvervet fra den nærliggende gård med henblik på en kirkegårdsudvidelse. Det var Lilliendal Gods, der som kirkeejer stod for købet. Gårdens nuværende ejer Ejner Plougmann Nielsen beretter om, hvorledes man på gården igen-

nem mange år brugte kilden til kreaturvanding med deraf gentagne oprensninger til følge, og da man nu ikke længere kunne benytte kilden, blev der lagt et jernrør inde fra kilden og ud til et kar uden for det nye skel, og gårdens kreaturer var på lykkelig vis fortsat sikret frisk kildevand. Jernrøret blev genfundet ved udgravningen i 2003/04. Tidligere skete det flere gange, at kilden gav så meget vand, at det løb ned over markerne, modsat nu hvor det på grund af dræning på kirkegården kun er i vinter og forårstide, at kilden kan fremvise lidt vand.

Den påtænkte kirkegårdsudvidelse blev imidlertid ikke til noget, og arealet blev delvis plantet til eller groede til i vildnis, så der forestod en større rydningsopgave da sognepræst Johs. Langhoff i 1969/70 fandt interesse for at undersøge og restaurere kilden og den delvis sammenstyrtede stensætning.

Buske og træer blev fjernet og den opgravede jord blev sigtet gennem et sold, for at finde eventuelle ofrede eller tabte genstande ved kilden. Det var en besværlig proces, da jorden var gennemfiltret af rødder, men alt besvær blev glemt, da Johs. Langhoffs søn Niels Jørgen en dag på østsiden og ca. 1 m. fra kilden fandt en lille mønt. Mønten blev via Sydsjællands Museum videresendt til Nationalmuseet, hvor man konstaterede, at det var en ret sjælden „Otto Adelheid d. 3.“ (år 983 til 1002) penning slået i Tyskland omkring år 1000. Mønten skulle i dag befinde sig i den Kongelige Mønt- og Medaljesamling. Fundet blev omtalt i Næstved Tidende 19. september 1970. Når mønten blev fundet ved siden af kilden og ikke i kilden, kan det have sin grund i de førnævnte oprensninger af kilden.

Den fortsatte udgravning gav ikke yderligere fund bortset fra lidt potteskår, nogle jernbeslag og et utal af brokker fra munkesten og tegl, men den blotlagde trods ad-

skillige nedstyrtede sten en tydelig stensætningen ved kilden og langs afløbet. Pastor Johs. Langhoff sendte en indberetning om kilden og anmodning om besigtigelse til Nationalmuseet i 1970, hvilket medførte en „nødtørfstig istandsættelse“ af kildeanlægget d. 26.-10. 1972 af to mand fra Nationalmuseet samt en registrering under journal nr. F. 3232/71. Samtidig varsles fra Rigsantikvaren en tinglyst fredning af Sct. Olai Kilde, men denne fredning finder ifølge sognebeskrivelse nr. 137 først sted i 1986. Sydsjællands Museum engagerede ingeniørfirmaet Skude og Jakobsen, Vordingborg, til i 1970-71 at foretage en opmåling og affotografering af det udgravede anlæg.

Desværre rejste pastor Johs. Langhoff i 1971 til et spændende kald i København, og udgravning og restaurering blev ikke afsluttet.

I slutningen af halvfemserne blev der dannet et landsbylaug i Øster Egesborg, og en af de aktiviteter landsbylauget tog initiativ til var en fortsættelse af pastor Johs. Langhoffs udgravning og restaurering fra 1969-70. Dette gør man bare ikke sådan lige uden videre, så der forestod landsbylaugets daværende formand Ole A.B.C. Hansen et kæmpe arbejde med at få diverse tilladelser fra bl.a. Storstrøms Amt, Kulturarvsstyrelsen osv. Men det lykkedes og under behørig tilsyn og rådgivning fra Kulturarvsstyrelsen ved Kjeld Borch Westh og Sydsjællands Museum ved Dorte Wille-Jørgensen blev spaderne i 2003 stukket i kildejorden af 8 til 10 forventningsfulde og entusiastiske amatører. Kilden var i den mellemliggende periode delvis fyldt op og tilgroet så atter forestod et stort arbejde med at frihugge og frasortere træerødder. Udgravningen fandt sted hver søndag formiddag i sommermånederne og med en indlagt obligatorisk kaffepause og/eller drikkepause og afslutningsvis fællesspisning af sild og fedtemadder. Da det

er almindelig kendt at en udgravningsekspe-
ditions succes i høj grad afhænger af
deltagernes helbredsmæssige tilstand og
velbefindende, blev der for en sikkerheds
skyld ordineret en decinficerende vædske
til indvortes brug efterfølgende.

De mange nedstyrtede sten som også
blev konstateret ved pastor Johs. Lang-
hoffs udgravning blev omhyggeligt taget
op og placeret på jorden oven for kilden, så
de lå i en bestemt stilling i forhold til deres
formodede oprindelige placering i stensæt-
ningen. Men pludselig stødte man på sort
hårdt træ i udgravningen delvis placeret
under stensætningen i den inderste del af
kilden. Yderst forsigtigt blev der gravet vi-
dere, og efterhånden kom en udhulet træ-
stamme stående på højkant til syne, en så-
kaldt „holk“ sandsynligvis af egetræ. Hol-
ken havde en højde af 70 til 80 cm. og et
indvendigt tværmål 70 cm og s.s.ø./n.n.v.
100 cm. dvs. svagt oval og 10 cm. i gods-
tykkelse. På tværs i holken var opbygget
en ca. 25 cm tyk stenmur således, at der
var to vandkamre. Formålet med denne
stenmur er uvis, men hvis man tænker sig,
at holken er sammensat af to udhulede
træstammer, der er åbne i den ene side og
vendt mod hinanden, skal der nødvendig-
vis være en tværstøtning. En anden mulig-
hed kan være, at holken på et tidspunkt er
begyndt at give efter i siderne og derfor
måtte støttes. Holken var nedgravet til det
vandførende sandlag ca. 2 m. under jord-
overflade målt i sydside. Og DER piblede
lidt vand frem, da udgravningen kom til
bunds i holken. Der kom selvfølgelig flere
mere eller mindre seriøse forslag om at op-
samle vandet i flaske og omsætte det i klin-
gende mønt. Det småstenspakkede og på
steder brolagte afløb mod nord kantet af
stensætning kunne følges et par meter.
Stensætningen i afløbets østside gik i en
lige linie mod nord fra den rundede sten-
sætning over holken, hvorimod stensæt-
ningen i vestsiden den første meter løb pa-

rallel med østsiden for derefter at foretage
en 90 graders bøjning mod vest og igen ef-
ter ca. en halv meter at bøje 90 grader mod
nord, så afløbet her fik en bredde af ca. 1
meter og med delvis stenpakning i bunden.
Hvorfor der er lavet denne større bredde i
afløbet er uvist, men et bud er, at ved en
opstemning længere fremme i afløbet
kunne der opstå et vandbassin, således af
vandmængden var større og flere kunne
komme til at bade i vandet, eller udvidel-
sen er foretaget senere for at have større
vandbeholdning til kreaturvanding. Det
kendes fra andre steder i landet, at besø-
gende hjemtog vand fra helligkilder til
syge, der ikke var i stand til at besøge hel-
ligkilden, ligesom man hentede vand i en
helligkilde til dåbshandlingen. Men vandet
i kilden har bestemt ikke levet op til nuti-
dens vandkvalitetsnormer, og da slet ikke
efter at folk har badet og skyllet bylder og
materiefyldt udslet i kildens vand. Og kil-
devandet, som blev hjembragt for at kurere
syge og svagelige, har været en bakterie-
bombe som, hvis man ikke var syg i forve-
jen, nok kunne gøre sit til at man blev det.

Holkens overkant har nok oprindelig
været i niveau med afløbsrendens bund ,
men var nu noget lavere på grund af bor-
trådning. Holke kendes fra flere steder i
landet bl.a. Busene på Møn og Helligkors
Kilden nedgravet i strandkanten på Sam-
søs vestkyst. Sidstnævnte er C14 kulstof-
dateret til bronzealderen og med næsten
samme dimensioner som holken i Øster
Egesborg, dog ude en tværmur af sten. Det
ville være spændende med en nærmere un-
dersøgelse af holken i Øster Egesborg med
henblik på en datering. I Mern er der også
for flere år siden fundet en holk på kanten
af en mose ca. en halv kilometer nord den
nu forsvundne helligkilde.

Men tilbage til udgravningen i Øster
Egesborg. Al den opgravede jord blev sig-
tet over et stort sold udlånt af Sydsjællands
Museum, men i takt med at man kom dy-

ber og dybere ned i kilden blev jorden mere våd og klistret og sigtningen på sold blev derfor suppleret med vandspuling. Men de store og ophidsende fund udeblev. I jorden oven for kilden blev der med en metaldektektor fundet en medtaget engelsk 1 shilling fra 186? Ellers fremkom i nævnt rækkefølge og dermed udgravningsdybde: En femøre fra halvtredserne, formodet stykke fra petroleumslampe, div. jernstykker, potteskår, munkestensstykker, blykugle til forlader, og nederst i bunden nogle få brændte knoglestumper og en meget gammel kotand (formen var ganske anderledes end på nutids køer), og som en sidegevinst, der vidnede om et rigt liv i kildevandet, et utal af sneglehuse fra vandsnegle, flest fra en snegl med det latinske navn lymnaea glabra (ikke almindelig forekommende).

Efter endnu et tilsyn fra Kulturarvsstyrelsen, som udløste et skulderklap til udgraverne, gik man i gang med at udbedre og rekonstruere stensætningen i siderne og broslægningen i afløbsrenden efter de retningslinier og anbefalinger, der blev udstukket fra Kulturarvsstyrelsen. Men allerførst blev holken fyldt op med lerblandet sand for at holde på fugtigheden og hindre adgang for luft, så træet ikke hurtigt råd-nede væk. Der er i tidens løb påfyldt en del jord fra kirkegården rundt om kilden, så jordoverfladen er hævet en del. Der blev derfor tilkøbt en del sten for at den rekonstruerede stensætning kunne komme op i en harmonisk højde med omgivelserne.

Hvis man for en kort stund lader fantasien udfolde sig og tænker sig et persongalleri af mulige brugere af kilden gennem tiden, er der først og fremmest den gæve viking, der for over 1000 år siden blev begravet sammen med sit pragtsværd i den nu bortgravede grusgrav „Møllebakke“ i Stårby ca. 1,5 km NØ for Øster Egesborg, omtalt i Skalk nr. 5 2006. Men også jernalderfolkene, som blev begravet i Katte-

bjerg 1 km. V for Øster Egesborg har måske været vidende om kilden og dens funktioner for 1800 år siden, og skal tankeeksperimentet løbe helt ud så kan de nu sløjfede bronzealderhøje ½ km. S for Ø.E. være rejst over de jordiske rester af de folk, som nedsatte holken i kilden.

På Sydsjællands Museum opbevares en gammel kirkeblok fra Øster Egesborg Kirke. Men der har været en „blok“ mere, idet pastor Johs. Langhoff har modtaget og nedskrevet følgende: „Daværende røgter Niels Peter Petersen på herregården Lilliendal, hvis ejer var kirketiendejer, fik i begyndelsen af dette århundrede besked af greven på Lilliendal om at hugge en kirkeblok til pindebrænde. Det gjorde han, og under arbejdet fandt han to mønter fra det 17. århundrede, der var fastklemt i en revne. Han gemte mønterne, og de gik ved hans død i arv til en af hans sønner, fra hvem jeg har fået mønterne sammen med deres historie“. Det drejer sig om en 12 skilling fra 1624 og en 2 skilling fra 1655 begge i sølv. Møntfundet blev omtalt i Vordingborg Dagblad 9/7 1966 og i Aktuelt 12/7 1966. Mønterne er endnu i kirkens varetægt.

Den her omtalte blok kan meget vel være en kildeblok, som har stået ude og dermed været i en ringere stand end den, der blev indleveret til museet.

Øster Egesborg landsbylaug har påtaget sig at vedligeholde og holde ryddeligt ved Sct. Olai Kilde, og Øster Egesborg menighedsråd sørger for græsklipning. Ved dette gode samarbejde er der åbnet en spændende mulighed for, at anlægget omkring kilden i fremtiden atter vil kunne danne ramme om folkelige aktiviteter til gavn for nærmiljøet, og allerede grundlovsdag i år (2007) afprøves denne mulighed ved et grundlovsarrangement.

Der findes et omfattende billedmateriale om kilden og dens udgravning hos Jesper B. Nielsen, Øster Egesborgvej 8, 4735 Mem.

Efterskrift

De lokale præsters interesse i egnens hel-
ligkilder var måske større end vi forestiller
os. I Turistårbogen 1967 om Mols refere-
res til provsten i Vistoft, Erik Begtrup og
hans optegnelser og her står bl.a. „Molbo-
erne havde ingen lyst til at bruge deres
egen kilde, men i sygdomstilfælde søgte de
hellere til Stabro eller Pederstrup. 1764
opsatte han (Erik Begtrup) ved den hellig-
kilde, der er ved Carpenberge en kilde-
blok, efter at vandet tilforn på syv måder
var prøvet og befundet sundt og flittigt. De
syge kunne lægge deres offer i blokken.
Bonden, på hvis mark kilden var, fik 1/10,
resten gik til de fattige“.

Det er bemærkelsesværdigt at en præst
228 år efter reformationen så aktivt med-
virker ved oprettelse af en helligkilde, og
sammenlignes fordelingen af de indkomne
penge med eksempelvis Mogenstrup Kilde,
hvor fordelingen ca. 1685 blot gav 1/3 til
de fattige og 2/3 til kirkens vedligehold-
else og forbedring, tyder det på et stort
socialt engagement hos provst Erik Beg-
trup.

Og det kunne være mange penge, som
blev lagt blokken ved kilderne. Kildeblok-
ken i Øster Kippinge gav så mange penge
af sig, at man dels kunne „låne“ Christian
d. II betydelige summer både 1516 og
1523, og senere bygge det høje spir på kir-
ken selv om Christian d. II „glemte“ at til-
bagebetale lånene. Også her var der en fat-
tighjælp, og af regnskaberne fremgår det,
at Marie Grubbe i sine senere år modtog et
beløb.

Men de syv prøver, som provst Erik
Begtrup i 1764 underkastede vandet i sin
helligkilde, blev ved med at pirre til min
nysgerrigheden. Diverse henvendelser i
Jylland gav ikke noget resultat, men på
Nationalmuseets Forsknings og Formid-
lingsafdeling var der hjælp at hente. Her lå
man inde med Erik Begtrups håndskrevne
optegnelser inklusive en beskrivelse af de

syv prøver. Takket være Lis B. Jensen,
Fensmark er det lykkedes at tyde det me-
ste af beskrivelsen til følgende:

Vandet i Vold-Kilden for Carpenberge
hvis blok blev sat 1764, blev prøvet såle-
des:

1. blev sat et Vinglas fuld af dette vand at
stå Natten over, for at see om vilde foran-
dre sit Udseende, om der kunne sees nogen
Bleg-gulagtig fin Okker på Bunden. Nej,
det gav ingen Bundfald, men forblev blank
og klar.

2. det andet Glas af samme Vand kom jeg
en del stødt Gall-æble, satte det 2 dage i
Sol i Karmen ses at foru-----, at det--- ----
- frembringe nogen sort eller blakket farve
eller om der derpå vilde blive nogen gul-
agtig med subtil Lødighed blandet Skjær,
eller om nogen ovenpå vilde vise sig en
glinsende Hinde af Gult og hvidblandet
Glantz hvoraf ----- om noget groft
farveagtigt vitriolisk var i Vandet, eller om
det kun har en fin ----- Jern Jord opløst i
sig, som keindes af den fine Okker, som
Kilden sætter fra sig enten på Bunden af
Glasset eller på Overfladen eller ved Kil-
dens Udløb. Nej, Gallas-æblerne frem-
bragte intet sort eller blakket, gjorde ingen
hinde af nogen Slags på Vandet, og deraf
sees, at jernagtig eller Vitriolisk Væsen er
i Vandet.

3. I det 3die Glas af samme Vand kom jeg
blå Viol sirup for at erfare, om en ret gra-
agrøn eller al---- en sølv-grøn eller blaa-
graaagtig farve. Dette gjorde ingen foran-
dring hverken til Graagrøn, eller som Grøn
eller Blaaagrøn farve. Men Vandet i Glasset
fik en syn som Blaa Element-tran. ?

4. det 4de Glas Vand kom filtreret Potaske
Lage, for at see, om det ville give nogen
forandring. Nej. Vandet forblev på alle
Maader ligesaa blank og krystalklar, som

det var, uden mindste forandring efter 2de Nætter og Dages henstand.

5. I det 5te Glas kom jeg Spiritus salis amonioci, og ville dermed see om det mindste Kobber var derudi opløst, thi var der det, skulle det give i det mindste en liden blaaagtig form eller Contur dermed tabte det en saare liden skal af sin Crystal-Klarhed, som dog næppe ----- keintes blaa lidt bleg, men ingenlunde blaaagtig.

6. I det 6te Glas Vand satte jeg et blankt kniv-blad og lod det stå 24 timer i solen i Karmen for at prøve, hvad anseende Vandet eller Knivsbladet derefter ville få, om vandet dermed ville få en ganske liden gulagtig Skjær, eller om Rust ville komme på Jernet; og naar Knivbladet siden blev af-tørret på et rent Lin-klæde om det ville give Klædet noget liden gulbrunt ----, som tegn til den fine opløste Jern, hvorpå kunne sees om der i vandet var noget Salinisk, der i kort tid kan opløse noget af Jernet; det burde henstå i 6 timer; thi i saa kort Tid kunne det langt fra ikke angribes af ---- og rent Vand. Men som sagt er, 24 timers om-løb gav Knivbladet Vandet en liden gulagtig Skjær og lidt gulbrun hinde satte sig på Kniv-Bladet, hvoraf jeg sluttede at Vandet havde noget salinisk i sig som angreb jernet.

7. Opløste jeg noget fin Sølv i ---tificeret, spiritus nitri; af denne Sølv-Solution Tog jeg nogle draaber i et Glas af Vandet for at see, hvad Skikkelse Vandet deraf ville faa, om det ville blive noget ---- og mælkefarvet med en Glants som Element Stene, om det ville have sort ætsning; om det efter 3 Timers forløb ville afsætte sig den Mælkeblaa Farve uden at sætte noget Prædikament eller Bundfald; om det, naar det holdes mellem øjet og lyset, havde en ----- brunrødtlig purpur Farve; om det ville efter nogen Tids forløb sætte sig på Bunden i et fint Mørke-

brunt Pulver eller hvordan: Deraf kan man kiende, om noget Salimiak eller Sulphatisk eller brændende væsen er for----, som foraarsager det brune p---- ritat af Sølv-Solutionen. Denne Prøve gav heller ej nogen Forandring men det beholdt sin Krystal-Klarhed.

Provst Begtrups Manuskript Side 295

Ovenstående oversættelse af Begtrups 7 prøver blev forelagt civilingeniør Dr. techn, Jan Markussen fra Novo Nordisk til vurdering og medførte følgende kommentar:

Den gode provst Begtrup er tilsyneladende en ganske habil kemiker, og alle 7 prøver af vandkvaliteten giver god mening - og der sådan set intet hokus pokus.

1. Test for bundfald af okker, dvs. ganske fint udfældet jernoxyd eller jernhydroxyd. Jern giver vand en forfærdelig smag, og det er helt uegnet til te og kaffe. Mine forældres brønd i sommerhuset i Asserbo var svagt gulligt af sådant jern.

2. Også en test for jern, men opløst jern. Hvis vandet er neutralt til surt vil opløst jern være som ferri-ioner, altså Fe^{+++} . Med gallussyre fås et kraftigt sort bundfald. Gallussyre er 3,4,5-trihydrobenzoesyre.

Dette sorte bundfald blev i udstrakt grad anvendt til blæk, idet man havde gallussyre blandet med ferro-ioner, altså Fe^{++} , som ikke danner bundfald.

Efter at blækket er sat på papiret oxideres ferro til ferri, og det skrevne kommer frem.

3. Viol sirup er en test for pH, idet mange plantefarvestoffer skifter farve alt efter pH værdien. Viol sirup optræder ikke i mine tabeller over pH Indikatorer, så jeg ved ikke præcis ved hvilke pH det skifter farve.

Ekstrakt af viol som farveindikator er nævnt af Robert Boyle i 1663 i „The Ex-

perimental History of Colours“. Viol sirup kunne købes hos bagere og konditore som anvendte det til blå kageglasur. Farven er rød i sur væske og blå i basisk væske, men hvis væsken gøres basisk igen bliver farven grøn. Carl Friederich Wenzel omtaler violet juice side 340-341 i sin bog fra 1777: „Lehre von der Verwandtschaft der Körper“, trykt i Dresden.

4. Dette er en test af vandets hårdhed, altså Ca^{++} og Mg^{++} ioner. Begge metal-ioner giver bundfald af karbonater med potaske lage, som er opløst K_2CO_3 .

5. Dette er en test for opløste Cu^{++} ioner, idet kobber kompleksbinder med ammoniak til en dyblå farve af $\text{Cu}(\text{NH}_3)_2^{++}$.

6. Dette er en test for klorid ioner, idet jern vil ruste i en saltopløsning, specielt hvis vandet er surt. Det ved han godt, og han skriver endog ordet „salinisk“.

7. Sidste test med sølv ioner (formentlig sølvnitrat, „nitri“) i ratificeret sprit (formentlig destilleret sprit) er en test for sulfid, idet Ag_2S er meget tungopløseligt. Farven er sort alt efter partikelstørrelse. Da svovlbrinte er giftig er det en nyttig test. Han bruger ordet „Sulphatisk“ og ved altså hvad han tester. Det morsomme er at helsebringende kilder i Tyskland indeholder svovlbrinte i en grad så det stinker langt væk, f.eks. Elizenbrunnen i Aachen. Hertil valfarter folk og drikker på stedet og fylder flasker op med vandet.

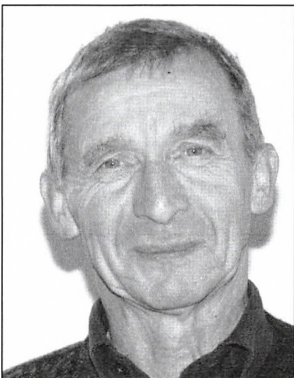
Så summa summarum, vandet er ganske sundt, men om det er helsebringende er noget ganske andet. Men provst Begtrup har formentlig haft adgang til en forskrift. Måske er han fader til en kemiker, Gregers Otto Brun Begtrup, student 1787, cand teol., dr.phil (Kiel 1795) samt professor i landøkonomi.

Han omtales for 3 værker om agerdyrknings forhold forskellige steder i landet.

Provst Begtrups helligkilde i Vistoft kan stadig besørges tæt ved Fuglsøcentrets boldbaner, men den er som så mange andre kilder også næsten udtørret.

I årsskriftet 2009 fra Historisk Samfund i Randers Amt er der en fyldig og spændende artikel om helligkilden i Vistoft og provst Begtrups vandprøver, skrevet af naturformidler Jens Reddersen, Knebel. Og det er lidt pudsigt, at Jens Reddersens artikel og nærværende optegnelser er nedskrevet næsten samtidigt, men helt uafhængigt af hinanden. Kun ved et tilfælde blev jeg i februar 2010 opmærksom på Jens Reddersens artikel, og i en telefonsamtale fik vi en god latter over sammenfaldet og den fælles interesse.

Flere mennesker og institutioner har bistået mig med råd og dåd i foranstående „kildeskrift“ og jeg er dem stor tak skyldig. Nævnes skal: Øster Egesborg Landsbylaug, Johs. Langhoff, Nærum, Knud Munch, Langebæk, Ejner Plougmann Nielsen, Øster Egesborg, Thomas Nielsen, Mern, Svend B. Jørgensen, Skelby, Alis Bro, Næstved, Lis B. Jensen, Fensmark, Jan Markussen, Herlev, Sydsjællands Museum, Vordingborg ved Dorthe Wille-Jørgensen, Nationalmuseet, København ved Camilla Raahauge Rasmussen. Også en tak til Jens Reddersen, Knebel, Mols.

Olav Foged Olsen

Født 1945. 7 års skolegang hver anden dag i Øster Egesborg Kommuneskole, undgik med nød og næppe at læse videre.

Landmand/bonde fra 1960 til pension i 2006, afbrudt af div. skoleophold og militærtjeneste.

Skrevet flere artikler bl.a. i Historisk Samfunds Årbog 2005, samt hæfte om kværnsten på slægtsgården Bøgebjerggård.

Oremandsgaard

Oremandsgårds historie strækker sig fra middelalderen op til i dag og fortæller en rig historie om dansk landbrug.

Artiklen har vi lånt fra
Præstø Lokalhistoriske Samfund.

Af Anna Sarah Rye Vestergaard

Forord

Først vil jeg takke Daniel Hage for at tage sig tid til at fortælle om sin slægt og om Oremandsgaard. Jeg har i artiklen medtaget en del data og årstal, fordi denne strækker sig over en periode fra middelalder til nutid med både lokal- og Danmarkshistorie. Man kan også sige, at „den store historie“ afspejles i lokalhistorien.

Oremandsgaard

7 km syd for Præstø ligger Godset Oremandsgaard på ca. 916 ha land- og skovbrug. Siden 1861 har dette været i familien Hages besiddelse. Den nuværende ejer Daniel Hage, der overtog gården i 1963, er når det drejer sig om ejendomme af denne størrelse, blandt pionererne i økologisk driftsform. Hvert år sidst i juli afholdes Oremandsgaard Kammermusikfest i den gamle Snitteskole i Neble Skov.

Krongods i middelalderen

Det er uvist, hvordan Oremandsgaards ejerforhold var i middelalderen, men oplysningen om, at lavadelsmanden Pæther Bekære i 1356 „oplader og skøder (overdrog) Kong Woldemar til kongedømmet til eventelig eje... alt det gods, som han havde i Ormæhowet och Ormæhowedhs Fang, som er i Gedhærudh och Pykby og to møllesteder i samme sted...“ er formentlig den ældst eksisterende oplysning om Oremandsgaard.

Kong Woldemar er Valdemar 4. Atterdag (konge 1340-75), hvis datter var den senere Margrethe 1. Krongods er beskrevet første gang i Valdemar (Sejrs) Jordebog fra 1231. Heri opregnes krongodset i kongeleve og patrimonium. Kongelevet hørte til embedet at være konge: statens ejendom, kunne man sige i dag. Patrimoniet var kongens private formue og dermed kongeslægten arvegods. Fra Valdemar 4. Atterdags tid forsvandt imidlertid skellet mellem kongeleve og patrimoniet, krongod-

set var dermed udeleligt. Både far og datter, Valdemar 4. Atterdag og Margrethe 1., øgede krongodset kraftigt ved inddragelse af adelsgods. Man kunne spørge, hvorfor oplader (overdrager) og skøder Pæther Bekære Ormehowet og Ormæhowedhs Fang til Kong Woldemar. Kan der bag den formfuldendte formulering være tale om en regulær inddragelse af godset?

Oremandsgaard Hovedgaard

Oremandsgaard er en gammel hovedgård. Denne betegnelse bruges om en herregård, der udgjorde centrum i det godssystem, der opstod i senmiddelalderen. Mens betegnelsen gods især anvendes økonomisk, bruges hovedgård om godsejerens standsmæssige bolig, hvortil adelsprivilegier med tiden blev knyttet. Udover skattefrihed for den jord adelen selv drev, fik standen i 1527 tiendefrihed. Men disse rettigheder bortfaldt efterhånden dels ved junigrundloven af 1849, dels ved den almindelige lovgivning.

Ormæhowed ved stranden

Ormæhowed hovedgård er Gammel Oremandsgaard ved stranden. Det lå i middelalderen sydøst for det nuværende Gl. Oremandsgaard, ved Jungshoved Nor overfor borgbanken med den gamle kongeborg på Jungshoved, Jungshoved Slot. Efter sagnene skulle de to gårde Joenshoved og Ormshoved have ligget på hver side af Stavreby Vig nær Stavreby Kirke (Jungshoved Kirke) forbundet med en bro. Gedehærudh er landsbyen Gederød, der ligger 2 km øst for Ny Oremandsgaard, eller som den nu kaldes Oremandsgaard. Begge gårde var avlsgårde og udgjorde i forbindelse med skove, bøndergods og kirke ét gods, og har i lange tider haft fælles ejer.

Pælespærringen i Jungshoved Nor Nationalmuseet har siden 1876 undersøgt området og konstaterede dette år, at der

findes talrige egepæle, der formentlig hidhører fra en bro over det smalle sund (Noret). I 1980 konstateredes pælespærringer, lodrette pæle der fastholder vandret tømmer i et ca. 45 m bredt bælte, gående fra voldstedet - mod vest over Noret til Oremandsgaard. „Margretes Stiger“ som spærringerne kaldtes, skulle spærre for den fri indsejling i havnene, anlægget var bygget som værn mod angreb fra søsiden. Jungshoved Nor var fra naturens side en perfekt og beskyttet havn for skibe. Men de omfattende pælespærringer ved udmundingen fra Noret har yderligere beskyttet fartøjerne og samtidig hindret fremmede i landgang fra søsiden. Nationalmuseets Skibshistorisk Laboratorium konstaterede i 1994 et 8x8 m stort brohoved bestående af nedhamrede hele egekævler og vandretliggende egetømmer, fyrrestammer samt opfyldningsmateriale af jord og sten. Dette sættes i forbindelse med en bro over Noret mod vest, idet anlægget forbinder Jungshoved Slot og Gl. Oremandsgaard på vestsiden af Noret, med en formodet hærvej vestover. Forbindelsen fra den ene side af Noret til den anden blev så vigtig, at der blev anlagt brohoveder i perioden 1400-1699, et ved Gl. Oremandsgaard og et andet ved Jungshoved Slot. Da Skibshistorisk Laboratorium i 1995 foretog en sonar-scanning stadfæstedes den formodede spærring. De ældste pælespærringer

dateredes til ca. 330 e.Kr. de næstældste fra vikingetiden ca. 980 e.Kr., og den yngste spærring dateres af Nationalmuseets Naturvidenskabelige Undersøgelers Forskningsafdeling, ved kulstof-14 metoden, til at være fra ca. 1235-90. Der var således allerede i jernalder og vikingetid effektive pælespærringer til at forhindre uønsket sejls ind i Noret.

Oremandsgaard efter 1602

Fra 1602-1761 var Oremandsgaard krongods, men om hele området har været krongods lige siden 1356, lader sig ikke belyse, dog omtales det i 1602, at Peder Nielsen som birkefoged i Jungshoved birk bor på „Ofermandtsgaard“. Birkefogeden var den embedsmand, der udøvede den stedlige domsmyndighed. De regler der gjaldt for birkene i modsætning til herrederne, benævnes birkeret, idet denne retskreds var udskilt fra de almindelige retskredse, herrederne. Birkefogeden havde birkeret over bønderne, der ikke skulle høres under herredstinget, men under et birketeting, hvis leder blev udnævnt af jordens ejer. På Oremandsgaard, i Jungshoved birk, kunne der på dette tidspunkt være tale om et landbirk, som er et kongeligt birk, idet både Oremandsgaard og Jungshoved på dette tidspunkt er krongods. De kongelige birker var især i landområder, der lå isolerede og kunne være ganske små.

Jungshoved Nor med Jungshoved Kirke og Slotsbanke beliggende på Jungshovedsiden. I munden af Noret er det fundne søspærringsanlæg markeret, dette strækker sig over til Gl. Oremandsgaards marker.

Det vides tillige, at kronen ejer godset i 1651. Og så berettes det, at Oremandsgaard, under svenskekrigene 1658-60 blev afbrændt af svenskerne. Der er på marken, på en bakke ca. 400 m fra det nuværende Gl. Oremandsgaard, fundet murbrokker, våben og kanonkugler. Samme skæbne ramte Jungshoved Slot, hvor alt på slottet, der var lavet af jern blev stjålet og alt „træbræk“ blev brændt, således at slottet henlå som ruin efter 1660. Mens Oremandsgaards historie i denne periode henligger i mørke oplyses det på en gravsten i Allerslev Kirke, at Jacob Petersen Holstetin og hans hustru Margaretha Lauritzdatter døde på Oremandsgaard, han i 1698 og hun i 1699.

Ryttergods

Under Frederik IV, der i 1699 blev konge af Danmark og Norge, blev Oremandsgaard udlagt til Rytterdistrikt i Jungshoved Len. Ryttergodserne var krongods, der fra 1670'erne til sidst i 1700-tallet var udlagt til underhold for det nationale rytteri. Hofet brugte nemlig mange penge, men det var især militæret, der slugte broderparten af statens udgifter. Derfor forsøgte denne løsning, hvor bonden mod nedsættelse af de sædvanlige afgifter enten selv skulle stille som rytter eller i det mindste forsørge en sådan. Adelenes ældgamle pligt til at møde fuldt rustet og til hest, som under enevælden var forsøgt genindført, blev afskaffet mod, at godsejerne ydede en pengesum i stedet. I 1740'erne begyndte bortsalg af ryttergodset og i midten af 1770'erne var det afhændet eller overgået til almindeligt krongods. Indtægt af krongods var den vigtigste post på statsregnskabets indtægtsside og efter reformationen omfattede krongodset omtrent halvdelen af landets jord. Jungshoved len var et afgiftslen, hvor kongen fik en fast afgift i enten penge eller naturalier, og lensmanden beholdt resten af indtægten.

Lenene var opdelt i herreder, som ikke kun var retskredse, men også områder som basis for opkrævning af skatter og afgifter. Adelenes vigtigste privilegium var dens eneret på at blive lensmænd, dvs. hovedsmænd i de kongelige len. Lenene var bortgivet „på kongens nåde“, ad gratiam, som det hed. Men kongen kunne frit afsætte eller forflytte en lensmand. Nogle af lenene kunne være ganske små, et birk, en kongelig herregård eller en samling af gods.

Henrik Adam Brockenhuus 1761

Sammen med Jungshoved afstod Frederik V 5. maj 1761, Oremandsgaard med tilhørende ager og eng, til sin ungdomsven, kammerherre og staldmester den senere amtsmand over Sjælland Amt, stiftamtmand over Sjællands Stift og gehejmeråd Henrik Adam Brockenhuus. Ved overdragelsen blev gården, imod den daværende amtsmands indstilling, fritaget for at svare rytterhest og deslige ydelser. Henrik Adam Brockenhuus erhvervede kort efter Nysø, hvorefter godserne lagdes sammen og Oremandsgaard er herefter underlagt Nysø indtil 1795. Henrik Adam Brockenhuus døde 1803 som gehejmerådskonferens og storkorsridder og ligger begravet i Stavreby Kirke (Jungshoved kirke). Han var gift med Johan Ludvig Holsteins datter Elisabeth.

Etatsråd Niels Lunde Reirsen

I 1785 overtog den ugifte københavnske rigmand, etatsråd Niels Lunde Reirsen, en af datidens kendte handelsmænd, Oremandsgaard og de øvrige af Henrik Brockenhuus' godser, samtidig købte han Liljendal og Høvdinggaard. Han var foruden at være embedsmand både fabrikant, skibsreder og købmand og drev sammen med Frédéric de Coninck 1775-90 Handelshuset Coninck & R, der deltog i den handelskamp, som de daværende krigsforhold åbnede for de neutrale magter, hvilket

bragte en række skibe, som tilhørte krigsførende staters undersåtter under dansk flag. I 1787 overtog Coninck & R det Østersøiske-Guineiske Kompagni, dermed blev de stærkt engageret i slavehandel fra Guinea til Vestindien. Men hovedforretningen lå i Ostindien. Niels Lunde Reiersen gjorde glimrende forretninger og anbragte sin formue i landejendomme. Han testamenterede i 1793 sin formue til den Reirsenske Fond, der skulle tjene „manufakturen og Industriens Udvidelse og Forøgelse“, både ad teoretisk og praktisk vej i København og de sjællandske købstæder.

Husmandssønnen fra Smidstrup

Godserne blev solgt, og et år efter Niels Lunde Reiersens død købte husmandssønnen Hans Petersen fra Smidstrup i 1796 Oremandsgaard ud af boet for 50.400 rdl., og drev dette som selvstændigt gods. Han ejede i forvejen Engelsholm, som han havde købt under navnet Skovbygaard, hvor han var forvalter. Efter hans død i 1803 gik begge godser for 200.000 rdl. over til sønnen kancellisekretær Peter Benedikt Petersen, der en tid også ejede Bækkeskov.

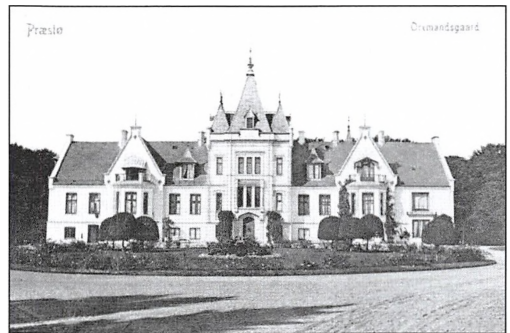
Anne Cathrine og Peter Collett

Arvingerne solgte i 1824 Oremandsgaards 230 tdr. hartkorn for 60.000 rdl. til den norskfødte grosserer Peter Nicolaj Arboe, der samme år havde erhvervet Lundbygaard. Hans enke Anne Cathrine Collett drev efter 1827 godserne videre indtil 1846, hvor Oremandsgaard gik i arv for 134.000 rdl. rede sølv til hendes broder, daværende sekretær i udenrigsministeriet i Stockholm Peter Collett, idet ægteparret døde barnløse. Peter Collett døde som svensk-norsk minister i Konstantinopel 1860. Han oprettede et legat til brug for konfirmander, hvoraf der stadig er noget tilbage, der bruges til juletræsfest.

Peter Anton Alfred Hage fra 1861

Den nationalliberale politiker og handelsmand konsul Peter Anton Alfred Hage købte i 1861 Oremandsgaard af dødsboet for 424.000 rdl. Han indledte dermed en epoke, hvor godset har været i samme slægt i mere end 150 år. En stabilitet i ejerskabsforholdet, som man i godsets historie skal tilbage til middelalderen for at finde. Her kan der kun gisnes om, at Oremandsgaard var krongods i hele perioden, og dermed ejet af samme slægt, i ca. 400 år.

Godset bestod af Ny og Gl. Oremandsgaard, skovskyld, Allerslev Kirke og bøndergods (139 gårde og husmandsstæder fra landsbyerne Allerslev, Neble, Sandvig, Skalsby, Rekkende og Taageby) og var af samlet hartkorn 289 tdr. 3 skpr. 2 fdk. 1 $\frac{3}{4}$ alb. og af skovskyld 3 tdr. htk. O skp. $\frac{1}{2}$ alb. Få år efter lagdes 2 „Laugaarde“, ved landevejen ind under Oremandsgaards jorder.

Oremandsgaard fra 1870 er tegnet af arkitekt Johan Schrøder.

Peter Anton Alfred Hage byggede 1869-70 Oremandsgaard, der hvor det nu ligger. Hovedbygningen blev opført i 2 stokværk (etager) af arkitekten Johan Schrøder, der var inspireret af fransk slotsstil, han byggede hovedbygningen i historistisk stil med talrige karnapper og udbygninger, samt et bredt midterparti prydet med skifertækket spir. Samtidig byggedes avls-

gården med gårdmejeri og stalde, og en skovridderbolig i udkanten af Rekkende-skoven. Der opførtes et våbenhus og et kapel til kirken i Allerslev og familien skænkede ligeledes et orgel samt en altertavle udført af billedhugger Vilhelm Bissen hertil. Vilhelmine Hage, gift med Alfred Hage, udvirkede sammen med sin mand, at Husflidsskolen eller Snitteskolen, som den også kaldes, mellem Kragevig og Gederød blev bygget. Denne indviedes 30. november 1872. Bygningen er bygget i en kombination af schweizisk og nordisk, byggestil, hvor hovedrummet hæver sig til kip, og hvor spærværket og skråstiverne mødes, er der udskæringer i dragemotiver. Denne bygning er nu fredet. Alfred Hage oprettede legater for godsets syge, fattige børn og grundlagde et bibliotek.

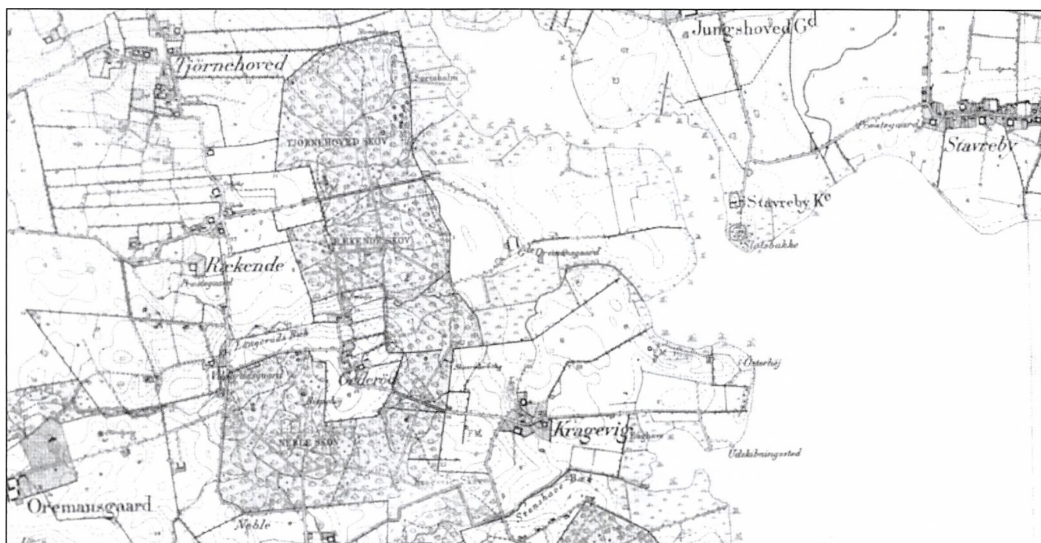
Alfred Peter Anton Hage

30. april 1872 overtog sønnen, den senere kammerherre, hofjærgemester og politiker for De Nationalliberale og senere Højre i Præstøkredsen cand. polit. Alfred Peter Anton Hage godset. Han påbegyndte efter overtagelsen at frasælge en del af fæstegodset. Avlsgården udvidedes med flere

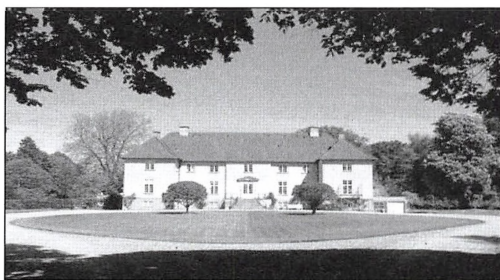
moderne længer, markerne drænedes og en smuk park i engelsk stil anlagdes ligesom den 2 km lange allé af ahorntræer op til godset. Hovedbygningen udvidedes 1892 med små tårne, karnapper i forskellige former, spir og kviste, i en efterligning af franske og belgiske slotte. Han ejede også Snapparp i Skåne 1892-98 og Kallehave Færggård. Efter kammerherrens død 1922 blev hans enke boende på gården indtil 1927.

Christoffer Friedenreich og Daniel Hage fra 1918

Hans søn kammerjunker og senere hofjærgemester, Christoffer Friedenreich Hage, født på Oremandsgaard 1877, overtog godset i 1918. Han foretog afløsning af fæstegodset i henhold til loven af 1919 og udstykning af præstegårdsjorderne, og lod flere forbedringer på godset udføre. Der blev gennemført store dræningsarbejder og bygget en moderne hejselade i 1928, som desværre nedbrændte i 2011, godsets funktionær-, arbejder-, og husmandsboliger blev forbedret og moderniseret. I januar 1933 brændte hovedbygningen og en ny hovedbygning i 2 stokværk med 2 korte

Præstø Lokalhistoriske Arkiv: Højkantkort fra 1899 af Sydsjælland.

Oremandsgaard fra 1933 er tegnet af arkitekt Mogens Clemmensen.

sidefløje opførtes ved arkitekt Mogens Clemmensen, der først og fremmest er kendt for ombygningen af nationalmuseet 1928-38. Christoffer Hages enke Thyra Konow drev godset videre efter hans død i 1947, indtil Daniel Friedenreich Hage overtog dette i 1963 og successivt omlægger hele godsets landbrug og skovdrift til økologisk produktion. Bevaringsforeningen i Præstø hædrede i 2012 Daniel Hage for hans indsats for, at godsets udlejede huse vedligeholdes helt traditionelt, så de fremstår ensartede med tækkede tage af tagrør og syet ryg, som det indførtes i 1800-tallet.

Slægten Hage

Slægten Hage var købmænd i Stege tilbage fra 1600-tallet og efterkommerne sad gennem 200 år som storkøbmænd i Købmandsgården, Hages Gaard. Handelshusets virksomhed omfattede: rederi, kornhandel, brændevinsbrænderi, lysstøberi, garveri, hestemølle, butikshandel mm.

Slægtens stamfader er Hans Hagge, hvis eneste kendte data er, at han muligvis var hollænder. Med hans søn Jens Hansen Ha(g)ge (1630-77) byfoged i Stege, men fradømt embedet 1668, ændredes navnet til Hage. Datteren Anna Jensdatter Hage førte navnet videre sammen med sin mand skipper og handelsmand Jens Knudsen (1648-1700) fra Stege.

Kvinderne kom ikke så ofte ind på mændenes domæne, kontoret, mest i bestemt ærinde: „Maa jeg laane de to brune Heste“ spørger Madam Hage sin mand, storkøbmand C.F. Hage i Hage Hages Gaard i Stege. Maleri af Wilhelm Marstrand fra 1849

Deres barnebarn Johannes Jensen Hage gifter sig i 1747 med Bolette Margrethe Friedenreich fra Sennels ved Thisted, hendes navn føres også videre som slægtsnavn i familien. Johannes Jensen Hage (1714-91) var, som de tidligere generationer en driftig købmand og skibsreder, han lod i 1788 Galeasen „De 5 Brødre“, som sejlede på Vestindien, bygge. Ligeledes bestred han offentlige hverv som kirkeværg, havnefoged, og tugthusinspektør i Stege og indtil 1789 var han Stadskaptain.

Sønnen, storkøbmand og Forligelseskommissær i Stege Christopher Friedenreich Hage (1759-1849), giftede sig i 1796 med Arlette Christiane Just, hun fødte 10 børn heriblandt den senere politiker og storkøbmand Peter Alfred Anton Hage, lektor i historie ved Roskilde Katedralskole, redaktør og medstifter af ugebladet

„Fædrelandet“ Johannes Dam Hage og politiker, redaktør af ugebladet „Dansk Folkeblad“ 1847-48, medarbejder ved „Fædrelandet“ cand.jur. Hother Hage.

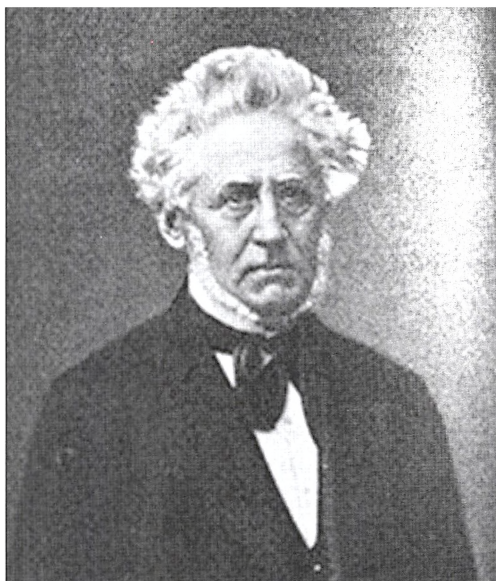
Hages Gaard i Stege

Ladegården, der hørte til fæstningen Stegeborg, lå oprindeligt hvor Hages Gaard nu ligger. Under Grevens Fejde i 1534 blev borgen stormet og bortsprængt. Ladegården blev nedlagt i 1696 og arealet blev overtaget af Hagefamilien. Formentlig allerede kort efter har købmand Jens Knudsen eller sønnen Jens Jensen Hage ladet den første købmandsgård opføre. På den ene længe er indmuret en sandstenstavle med følgende tekst: „I Aaret 1799 Er Denne Bygning Opført Med Egne Hænder Af Gothlieb Christian Kyns For I.I. Hages Søønner“.

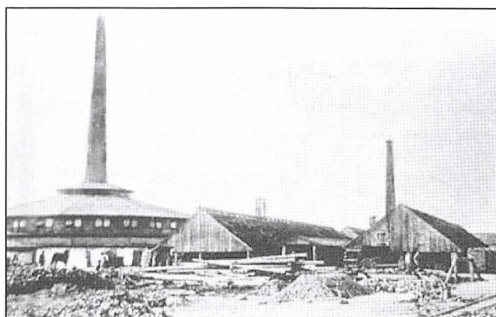
Gården ligger umiddelbart inden for Steges århundrede gamle indfaldsvej Storbrogade. Bygningen er første gang beskrevet i 1736 som et ét et-etages højt og 18 fag langt bindingsværkshus med stentag. Da C.F. Hage i 1792 overtog købmandsgården, blev en del af det gamle købmandshus revet ned og i stedet opførtes de nuværende seks vinduesfag samt det brede portfag. Den sidste rest af den gamle 1700-tals bygning nedrives midt i 1800-tallet og hovedbygningen på Hages Gaard udbygges til sin nuværende størrelse, den smukke gamle købmandsgård er nu fredet.

Familien Hage på Oremandsgaard

Storkøbmand og politiker Peter Anton Alfred Hage (1803-72), der købte Oremandsgaard i 1861, kom som barn i huset hos præsten, den senere provst D.P. Smith i Horslunde, der skulle forberede ham til en studentereksamen, idet det først var bestemt, at han skulle gå den akademiske vej. Men handelen var hans interesse og 16 år gammel indtrådte han i faderens, efter dattidens forhold betydelige handelsforret-

Peter Anton Alfred Hage købte Nivaagaard og det tilhørende teglværk i 1859 og Oremandsgaard i 1861.

Ringovnen ved Nivaagaard.

ning, i 1828 blev han faderens kompagnon. Da den københavnske storkøbmand Hans Puggaard, der i 1816 var blevet gift med Hages ældre søster Bolette, oprettede en filial i Nakskov 1832, blev Alfred bestyrer af denne. Kornhandel var firmaets speciale og det lykkedes Hage at samle langt den overvejende del af Lollands korneksport på sin hånd. Han arbejdede på at forbedre de danske kornvarers kvalitet ved bedre såsæd og bedre dyrknings- og rensningsmetoder, satte gang i lokaludstillinger og ved personlig påvirkning samt

præmiering af de bedste kornsorter, lykkedes det ham, at få forbedret kvaliteten af disse. Han overtog vicekonsulater for England, Sverige-Norge og Hannover. Hans Puggaard havde stor respekt for sin yngre svoger og tilbød ham at indtræde som kompagnon i hovedforretningen Hans Puggaard og Co. i København.

Wilhelmine og Alfred Hage

I 1841 flyttede Alfred Hage med sin familie, hustruen Wilhelmine Frederikke (datter af Krigsråd Christian Faber, Fyrinspektør Nakkehoved Fyr og Friderica Jørgensdatter Lauritzen), deres datter Ville (Wilhelmine) og 2 adoptivdøtre Elise og Johanne fra hustruens første ægteskab, til København. I 1837 var Wilhelmine blevet separeret fra sin første mand, kateket, senere provst, M.C.W. Michelsen. I 1838 med bopæl i Kiel, fødte hun sin og Alfred Hages datter, Wilhelmine (Ville). Først efter flere ansøgninger fik hun bevilget skilsmisse og tilladelse til at indgå nyt ægteskab august 1840. Hendes første ægtemand, var ikke sindet at lade sig skille fra Wilhelmine, da hun fortalte om sin forelskelse i Alfred Hage. Men hendes og Alfred Hages følelser for hinanden var så stærke, at det måtte komme til et brud med ægtemanden. Samtiden så ikke med milde øjne på Wilhelmines beslutning. Datidens moralkodeks og dannelsesideal tillod ikke, at en kvinde forlod sin mand, slet ikke hvis de havde fælles børn. Hun har været en stærk kvinde, der turde tro på sig selv og har vel også fundet god støtte i sin kommende ægtemand. Men hun måtte livet igennem høre for denne beslutning af fordømmende udenforstående. N.F.S. Grundtvig foretog vielsen af Wilhelmine og Alfred Hage i Vartov Kirke, parterne var i forvejen bekendt med hinanden, men måske har Grundtvig også ville vise sin respekt for ægteparret og deres beslutning ved at vie dem.

Handelsimperiet

Samarbejdet med Hans Puggaard førte til opbygningen af et handelsimperium. Samtidig var der plads til de politiske ambitioner som frihandelsmand med nationalliberale og skandinavistiske idéer. Det var opgangstid for landbruget og kornavlentog et mægtigt opsving. Englands overgang til frihandel med ophævelse af kornlovene åbnede et marked og skabte nye muligheder for Danmarks korneksport for de kornsorter, der gav overskud til eksport. Med udnyttelse af de nye muligheder og med en anselig voksende handelsflåde til firmaets rådighed, lykkedes det P.A. Hage at udvide udførelsen af især skånsk og dansk maltbyg til England, samtidig med at firmaet oparbejdede importforretningen i kolonialvarer til et betydeligt omfang. Ligeledes gjorde han et stort arbejde for at drage Skånes korneksport til sig, og derved erhvervede han betydelige landejendomme i Sydsverige. Han blev en af Sveriges største jordbesiddere.

Rødby Fjord og Nivaagaard

Handelshuset indtog en dominerende stilling i forretningsverdenen og Alfred Hage fik en dominerende stilling inden for dansk storhandel. Sidst i 50'erne påbegyndte han endnu to store projekter et i Rødby Fjord og et i Nordsjælland. I 1857 fik han koncession på inddæmning af den sydlige del af Rødby Fjord. Da dette ville medføre, at det ikke længere lod sig gøre at sejle til Rødby, måtte Hage betale byen 15.000 rdl. for denne koncession. Han gik i kompagniskab med et engelsk konsortium og begyndte i 1861 at pumpe. I 1864 ramte en voldsom oversvømmelse området, hvilket resulterede i, at englænderne trak sig ud af projektet og Hage fortsatte på egen hånd. Han købte Lidsø og anlagde diger ved Rødby havn og sydvest for Lidsø byggede han vindmøller, efter hollandsk forbillede og anlagde en dampsnegl. 13. november

1872 ramte stormfloden området, men da Hage døde tidligere dette år, blev han forskånet for at se sit værk ødelagt af naturen, og hans enke solgte året efter Lidsø.

Begyndende industrialisering

I 1859 købte Alfred Hage Nivaagaard og det tilhørende teglværk samt flere andre gårde i Nivå. Dermed kom han til at råde over 264 tdr. land, og ejede dermed det største landbrug i Nivå og omegn. Det var en tid, hvor den begyndende industrialisering satte sit præg på hovedstaden, vandringer fra land til by skabte efterspørgsel på byggematerialer, ligesom begivenhederne på den politiske scene var med til at gøre teglværket i Nivå til en god investering. Efter det danske nederlag i 1864 ved Dannevirke og Dybbøl, hvorved Danmark mistede de tre hertugdømmer, var grundlaget for teglværksproduktion andre steder i landet lagt. Teglværket var, set med datidens øjne af moderne standard, men værkets guldalder startede med A. Hages over-

tagelse. Han kontaktede den tyske ingeniør Friedrich Hoffmann, som i 1858 havde fået patent på sin opfindelse: Ringovnen, en ovntype der på få år revolutionerede teglværksdriften i Nordeuropa. En sådan cirkulær ringovn stod klar til produktion på Nivaagaard Teglværk i 1870, hvorefter den fungerede i 97 år. I slutningen af 1800-tallet blev teglværkets udskibningsmole ved Øresund anlagt på resterne af den gamle Galejhavn, anlagt af Frederik V i 1752. Udskibningsmolens sidste virke blev under 2. verdenskrig, da modstandsfolk i 1943 brugte den som udgangspunkt for flygtningetransport af danske jøder.

Et politisk Guldalderhjem

Alfred Hage holdt stort hus og åbnede gæstfrit sine hjem i København og landstedet i Taarbæk ved Sundet. Familien Hage bosatte sig først i „Den Røde Gård“ i Strandstræde på Christianshavn, hvor hans søster og svoger Bolette og Hans Puggaard boede på første sal, men da begge svogre

Hother Hage (1816-1873) Jurist og politiker, samt redaktør af „Dansk Folkeblad“.

Johannes Dam Hage (1800-1837) Lektor Roskilde Katedralskole samt redaktør og medstifter af bladet „Fædrelandet“.

var stærke karakterer, skabte dette ind imellem konfrontationer og familien Hage flyttede til Kronprinsessegade, hvor de havde deres bolig i hvert fald omkring 1848. Dernæst flyttede de til det Harsdorffske Palæ på Kongens Nytorv. Hjemmene havde status som politisk salon i én efter dansk målestok usædvanlig grandios stil og blev centrale mødesteder for 1840'ernes og 1850'ernes politiske og kunstneriske elite.

En politisk familie

Alfred Hage var gennem sine handelsforbindelser med England blevet begejstret for de engelske friheds- og frihandelsideer og gennem sine brødre Hother og Johannes Dam Hage, kom P. A. Hage i forbindelse med de nationalliberale ledere og politikere. Ved at gøre sit hjem til politisk salon og til centrum for fortrolige rådslagninger mellem ledende politikere, fik han stor betydning for de nationalliberale. Orla Lehmann, en af de toneangivende nationalliberale, var gift med hans søsters datter.

Oppositionsbladet Fædrelandet

Alfred Hages bror Johannes Hage havde sammen med C.N. David grundlagt avisen „Fædrelandet“, som han var redaktør for. Bladet blev med sit politiske og kulturelle stof det førende oppositionsblad, hvis mærkesager var det slesvigske spørgsmål (Ejderpolitikken), kravet om en fri forfatning, liberalisme og skandinavisme ligesom bladet spillede en afgørende rolle i martsdagene. I 1835 skrev Johannes Hage, som højt anset redaktør, to artikler i „Københavnerværnet“ om nepotisme, begunstiggelse af nære slægtninge og køb af embeder, samt at dette var sådanne uhyrligheder enevælden medførte, men at det var tegn på sundhed, at de nye Stænderforsamlinger og den opdukkende dagspresse slog ned på dem fra første færd. I 1836 blev Johannes Hage anklaget for nogle

udenrigspolitiske artikler i „Fædrelandet“ og af Højesteret dømt til livsvarig censur. I fortvivelse over denne dom, der tog hans gerning fra ham, begik han selvmord. Man mener, ifølge historiker Roar Skovmand, at de onde vilkår for ytringsfriheden blev gjort værre ved Frederik 6's snæversind. Der var ingen af ministrene, der havde nok myndighed til at holde igen overfor ham. Historiker Harald Jørgensen har påvist, at kongen i årene fra 1834 til 1839 i 28 tilfælde skred personligt ind for at gøre opmærksom på misbrug af trykkefriheden.

Dansk Folkeblad

Den anden bror politikeren Hother Hage, der boede på Nøbbelegård (Marielyst) ved Stege var redaktør for „Dansk Folkeblad“, der var talerør for „Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug“, som fik stor tilslutning i befolkningen. I formålsparagraffen betegnes det, som et selskab for folkeoplysning, dette for at imødegå indgriben fra myndighedernes side, da der var rygter om en forestående indskrænkning af den i forvejen stærkt begrænsede trykkefrihed. Hother Hages betydeligste parlamentariske indsats på tinge gjorde han ved en utrættelig kamp for nævningeinstitutionen og offentlighed og mundtlighed i retsplejen. I 1863 tilbød Monrad ham udenrigsministerposten, hvilket han afslog. Han døde som følge af en sygdom, han pådrog sig ved at komme de stormflodsramte til hjælp under stormfloden 1872.

Adressen til Christian den 8.

De nationalliberale havde sat sine forhåbninger til, at Christian 8. ved sin tronbestigelse 1839 ville være imødekommende overfor en ny forfatning og et opgør med enevælden. Prins Christian Frederik, den senere Christian 8., havde nemlig som ung statholder i Norge, da Danmark måtte afgive landet til Sverige, taget ledelsen af riget i sin hånd og indkaldt til en grundlov-

givende rigsforsamling. I 1814 underskrev han Norges ny forfatning, Eidsvoll grundloven, der mindede om den franske fra 1791, og var Europas frieste forfatning. Så i det øjeblik Frederik VI døde sendte de nationalliberale en adresse til Christian 8., hvor de bad ham tænke på trykkefriheden og på en forfatning, som den norske. Svaret var velvilligt, men ikke imødekomende, han måtte holde sig til Stænderforsamlingen, den norske forfatning var ikke så god, den var hastværksarbejde og trykkefriheden måtte værnes mod misbrug. Hans afvisning skyldes dog ikke, ifølge historiker Roar Skovmand, at han ønskede at regere enevældigt, men forfatningssagen kunne bringe helstaten i fare.

„Danmark til Ejderen“, som Orla Lehmann udtrykte i 1842 og en nation afgrænset ved det danske sprog, traditioner og rettigheder, kan siges at være affødt af den franske revolution, som revolutionerede forestillingen om grundlaget for en statsmagt. Det politiske fællesskab skulle ikke længere komme til udtryk i den enevældige kongemagt. Man ønskede en ny forfatning, et opgør med enevælden og et konstitutionelt monarki.

Den Grundlovgivende Rigsforsamling

Både Alfred og Hother Hage var medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling 1848-49, som behandlede og vedtog juni-grundloven af 1849. De 114 medlemmer var valgt på grundlag af det almindelige valg, de resterende medlemmer 38 var kongevalgte, dvs. udpegede af ministeriet. Da Christian 8. døde i januar 1848 og blev efterfulgt af sønnen Frederik 7., stod det alle klart, inklusiv den nye konge selv, at der måtte ske om end ikke et systemskifte, så dog en forandring. Der udstedtes et såkaldt forfatningsreskript, der indbød kongeriget og hertugdømmerne til at indlede drøftelser om en forfatningsændring. De

efterfølgende begivenheder sprængte, ifølge historiker Claus Bjørn, det danske rige. Hvor ugen fra 18.-24. marts 1848 bevirkede møder og proklamationer, forventninger og frygt både i Kiel og København, at Danmark (til Ejderen) stod over for et Slesvig-Holstein (til Kongeåen).

Den slesvig-holstenske deputation

Da den slesvig-holstenske deputation sendtes til København i martsdagene 1848, hvor det var Martsministeriets opgave at give et svar til de slesvig-holstenske udsendinge, der var kommet til København, tilbød grosserer Alfred Hage udsendingene at bo i sit hus i Kronprinsessegade, hvor de kunne føle sig sikre mod overlast, idet der foran Hotel d'Angleterre, hvor de havde indlogeret sig, havde samlet sig en truende folkemængde udenfor på Kongens Nytorv.

Politikeren Alfred Hage

Som nationalliberal politiker valgtes Alfred Hage i forskellige kredse til Folketinget, fra 1868 til sin død for Roskildekredsen. Hans særlige parlamentariske område var toldafgiften, finansielle og nationaløkonomiske spørgsmål, men han tog også ordet under de storpolitiske debatter. Som politiker kom Hage ikke til at indtage en ledende post, han regnedes for at tilhøre de nationalliberales venstre fløj, og stemte ikke sjældent sammen med venstre. Men han hørtes, navnlig når han talte om økonomiske og finansielle sager. Han gik sammen med venstre imod grundlovsindskrænkningen 1855 og hørte til de mæglende kræfter under grundlovskampen 1864-66. I 60'ernes begyndelse var han blandt de, der ønskede en markant politik over for Tyskland. Han var med sine talrige svenske forbindelser en af hovedmændene i den samtidige skandinaviske bevægelse, ligesom han gik i spidsen for den københavnske frihandelsbevægelse 1862-63.

Han var efter sigende særstandpunkternes mand og imellem partierne stod han med en vis uafhængighed, skønt han vedblev at være knyttet til de nationalliberale, havde han tilknytningspunkter også til andre grupper, selv med bondevennerne. Alfred Hages politiske betydning lå dog måske mere uden for, end i Rigsdagssalen. I hans hjem var der sammenkomster i skandinavisk regi, besøg af franske journalister og den arkæologiske kongres sammenkomst. Alfred Hage var inspireret af og satte pris på engelsk kultur og holdt livet igennem „The Times“. Daniel Hage husker at have fået fortalt, at hans oldefar er fremkommet med denne udtalelse: „Jeg er god til at tjene pengene, min kone er god til at administrere dem.“ Kunsten og videnskaben var ikke mindre repræsenteret end politikken i Hages hjem, som i det hele taget har været skueplads for meget betydningsfulde begivenheder i Danmarks historie.

Familien Hage og borgerskabet

Tidens sejrende borgerskab var, med historiker Claus Bjørns ord, et akademisk borgerskab, og det var et embedsborgerskab. Handel og industri var kun i langsomt opsving, og dets mænd stod i anden række bag advokaten, auditøren, kontorchefen og officeren. Men døtrene fra familier som Hage og Puggaard var eftertragtede ægteskabsemner. Og her var jo nok mere i medgift end hos en landsbypræst.

Adoptivdøtrene Lise og Hanne

Blandt de kunstnere der kom i hjemmet var maleren Wilhelm Marstrand, forfatteren H.C. Andersen, redaktør og forfatter Carl Ploug, billedhugger Christian Gottlieb Vilhelm Bissen, komponist Peter Heise, maleren Jørgen Roed, C.A. Jensen og mange andre.

Alfred Hages adoptivdatter Elise (Lise), datter af Hages hustru Wilhelmine (Mine), giftede sig med politiker, forfatter og re-

daktør af „Fædrelandet“ (1841-82) Carl Ploug. Han var engageret i samtidens ideer om frihed, danskhed og skandinavisme, og medlem af Den grundlovgivende Rigsforsamling samt medlem af folketinget.

Den anden adoptivdatter Johanne (Hanne) giftede sig med billedhugger Herman Wilhelm Bissens søn, Christian Gottlieb Vilhelm Bissen. Vilhelm Bissen havde så at sige opholdt sig uafbrudt i Rom siden 1854, hvor han arbejdede i sin fars atelier. Efter deres vielse i 1861 rejste ægteparret til Rom, hvor Hanne året efter fødte datteren Anna. Til stor sorg for familien døde Hanne efter barnets fødsel den 4. juli 1862, Alfred Hage tog med det samme til Rom og vendte tilbage med barnet og dets italienske amme. Familien fulgte barnet under opvæksten og hun giftede sig i 1888 med apoteker, politiker og fabrikant Alfred Benzon. Hanne og Vilhelm Bissens smukke bibliotek, den store bogsamling af klassiske værker, hvoraf mange er på italiensk og med dedikationer af bl.a. Bjørnstjerne Bjørnsson, B.S. Ingemann, N.F.S. Grundtvig og Johanne Louise Heiberg, befinder sig nu Oremandsgaard.

1868 skænkede Alfred og Wilhelmine Hage en altertavle udført af Vilhelm Bissen med motivet „Kristus helbreder den blinde“ til Allerslev Kirke. Alfred Hage havde tidligere hos Vilhelm Bissen bestilt en buste af Giuseppe Garibaldi, og i januar, før giftemålet i september 1861, var Bissen på Caprera for at modellere den italienske patriot og hærfører samt medlem af det italienske parlament, der arbejdede aktivt for Italiens samling. (buste og portrætstatuette er nu på Glyptoteket).

Datteren Ville

I 1859 giftede datteren Ville sig med komponist, cand.phil. Peter Heise. Dette indfriede i første omgang ikke faderens ægteskabsambitioner for datteren. Da der i det festglade hjem skulle holdes karneval,

Ville Heise datter af Wilhelmine og Alfred Hage gift med komponisten Peter Heise malet af Wilhelm Marstrand i 1856.

blev Peter Heise ikke inviteret, for som forældrene sagde, der er nok med kunstneriske svigersønner i familien allerede. Forældrene havde åbenbart fornemmet, at Ville og Peter havde et godt øje til hinanden. Men så erklærede Ville, at blev Heise ikke inviteret, kom hun ikke ned og deltog i festen. Forældrene bøjede sig og inviterede Peter Heise. Parret flyttede efter vielsen i Vartov til Sorø, idet Heise i 1857 havde tiltrådt en stilling som organist og musiklærer ved Sorø Akademi. I 1865 vendte parret hjem til landstedet i Taarbæk. Det barnløse ægteskab blev harmonisk med tilbagevendende rejser til Italien, hvor de færdedes i den nordiske kunstnerkoloni. Heise døde 49 år gammel og anerkendtes allerede af samtiden som sin generations betydeligste danske vokalkomponist. Heises død var et chok for Ville Hage, og hun erkendte ifølge historiker Tinne Vammen, at omsorg for andre er den

bedste medicin imod egne sorger. Opfordret af broderen Johannes Hage opkøbte hun i 1880 den forfaldne herregård Rydebäck, som hun renoverede. Hun satte sig ind i landbrugsdrift, drev ejendommen med en forpagters assistance og engagerede sig i adskillige filantropiske initiativer bl.a. et asyl og rekonvalescenthjem for børn i hovedbygningen på Rydebäck. Sine mange ansatte omfattede hun, efter sigende, med en patriarkalsk præget myndighed. Udstrakt velgørenhed lå dybt i den Hageske familietradition, som hun ligesom sin yndlingsbroder Johannes førte videre.

De tre sønner ved Dybbøl 1864

De tre brødre Christoffer, Johannes og Peter Anton Alfred deltog alle i kampen på Als 1864. Christoffer blev såret ved Dybbøl og døde på Broager lazaret. Johannes Hage studerede nationaløkonomi indtil

Godsejer og politiker Johannes Hage (1842-1923) som ung løjtnant.

1864, da han meldte sig frivilligt til hæren og også deltog i kampen på Als, hvor han ved Dybbøl blev såret ved tilbagetrækningen. Han blev landmand og arvede ved faderens død Nivaagaard. Han valgtes til folketinget i Frederiksborg kredsen i perioden 1876-1901. Han var en stor kunstsamler, og hans malerisamling på Nivaagaard, der omfattede værker fra italiensk og nederlandsk renæssance samt dansk guldalder gjorde Hage i 1908 til selvejende institution, tilgængelig for offentligheden.

Maleriet af Den Grundlovgivende Rigsdagsforsamling

Junigrundlovens fædre, politikerne fra Den Grundlovgivende Rigsforsamling, fik endnu i levende live deres mindesmærke. Orla Lehmann bevirkede, at vennen Constantin Hansen påtog sig den opgave at male den grundlovgivende rigsforsamling. Alfred Hage bevilgede 4000 rigsdaler, så

kunstneren i et par år kunne samle sig om opgaven. Det tog fem år for Constantin Hansen at male billedet, hvilket medførte økonomiske vanskeligheder for kunstneren. Derfor henvendte Constantin Hansen sig til Alfred Hage og bad om yderligere betaling. Dette blev bevilget, men Alfred Hage betingede sig, at den ekstra betaling udbetaltes i rater over et par år, men Constantin Hansen ville have beløbet udbetalt som et éngangsbeløb. Dette skabte nogen kontrovers de to imellem. Kunstneren placerede efterfølgende Alfred Hage lidt i baggrunden på maleriet, mens hans bror Hother Hage fik en mere fremtrædende plads. Det færdige maleri blev bragt til Alfred Hages hjem i det Harsdorffske Palæ, hvor det ophængtes i den store sal. Der er blevet sagt om Constantin Hansens grundlovsbillede, at det er „et partibillede, malet af en partimand for partiet“. Man kan på de ledende politikeres størrelse på billedet af-

Maleren Constantin Hansen fik i opdrag af Alfred Hage at male dette billede af Den Grundlovgivende Rigsforsamling.

Maleren Constantin Hansen der malede billedet af Den Grundlovgivende Rigsforsamling her malet af Wilhelm Marstrand.

læse den betydning, kunstneren har tillagt dem. Monrad og Lehmann rager op, de konservative ministre er mindre og bondevennerne har ikke den halve højde. Men selv om denne gruppering er en nationalliberal tolkning af stillingen, må historikerne, siger historiker Roar Skovmand, komme til samme resultat, som kunstneren: „Således forholdt det sig“. Da jeg spurgte Daniel Hage, om det var opdragsgiveren Alfred Hage, der havde bestemt maleriets komposition, så han på mig og sagde: „Dette er ikke nutiden!“. Efter Alfred Hages død donerede hans enke Wilhelmine Hage billedet til Frederiksborg Museet. Man kan vist roligt konkludere, at dette maleri har en central plads i den danske kulturarv.

Husflidsskolen i skoven

Juleaften 1876 modtog Wilhelmine Hage en smuk tilkendegivelse fra de unge mennesker, der med glæde kom i Snitteskolen. Et i foliestørrelse smukt rødt skindindbun-

Det Harsdorffske Palæ på Kongens Nytorv afbildet på frimærke i 2004.

den omslag med guldtryk, indeholdende omkring 140 trykte navne på de piger og karle fra de omkringliggende landsbyer, der ville udtrykke deres taknemmelighed overfor hende. I Snitteskolen undervistes, i en årrække, langt over 100 elever om ugen, og skolen blev et center for almueskæring, husflid. Snitteskolen eller Husflidsskolen var det første samlingshus i Sydsjælland, foruden husflid, var der sykkole, sangundervisning, foredragsaftener og gymnastikundervisning. I København afholdtes i 1888 en stor betydningsfuld nordisk industriudstilling, her var Husflidsskolen fra Kragevig repræsenteret. Kong Christians 9's tre døtre besøgte udstillingen, og de tre tidligere prinsesser nu:

*Husflidsskolen i Kragevig indviet 30. november 1872.
Foto: Præstø Lokalhistorisk Arkiv*

Czarina af Rusland Maria Feodorowna (prinsesse Dagmar), kronprinsesse Alexandra af England og hertuginde af Cumberland Thyra købte alle ind fra Snitteskolen. Hvilket vel er udtryk for det høje niveau arbejdet herfra havde.

Præst P.D. Faber og Svend Poulsen

Daniel Hages oldefar Alfred Hage kunne fortælle, at befolkningen på egnen havde fortalt ham om præsten i Jungshoved P.D. Faber, der med stor ihærdighed indsamlede de mundtligt overleverede beretninger om Svend Poulsens tilstedeværelse i lokalområdet. Præsten betegnedes i øvrigt af bønderne som værende en bedre landmand end præst. P.D. Faber udgav i 1807 artiklen „Bonden Svend Poulsen“. De sagn om Svend Poulsens kamp mod svenskerne, der florerede blandt almuen i Sydsjælland, blev for første gang omtalt i denne artikel. Fremstillingen var baseret på den mundtlige tradition, der lokalt på Sydsjælland, ifølge historiker Kim Wagner, ser ud til at kunne føres tilbage til Svend Poulsens samtid. Ligesom det ikke er utænkeligt, at Svend Poulsen selv har været med til at grundlægge denne tradition. Der er med andre ord tale om, at sagnet i dets „rene form“ er opstået uden anden påvirkning end den mundtlige overleverings egne gradvise ændringer.

Ørremandsgaard i „Gøngehøvdingen“

Med kendskab til denne artikel samt en senere skrev Carit Etlar sine berømte romaner „Gøngehøvdingen“ og „Dronningens Vagtmester“. De der har læst „Gøngehøvdingen“, vil vide, at denne roman også udspiller sig på Ørremandsgaards område. Jeg vil nævne enkelte steder, hvor lokalområdet nævnes i bogen: Side 7: „Indad mod land forenede Jungshoved skove sig med Ørremandsgaards og omkredsede den

smalle vig, der skærer sig op i landet fra havet...“ (Noret). Side 8: kongen var endnu ikke kommet...jagten denne dag fandt sted i Jungshoveds og Ørremandsgaards skove.“ Side 9 „Ovre fra Allerslev hørte man kirkeklokken..“ Side 45: „En formiddag...nogle dragoner af et svensk strejftog forsamlet i en lille hytte mellem Gjerderød og Kragevig ved udkanten af Ørremandsgaards skove...“. Side 53: „...Samme eftermiddag red en fjendtlig afdeling hestfolk gennem Rekinde nedad mod de mørke skove ved Ørremandsgaard rytterne...“ Til sidst vil jeg nævne side 232: „Eder har jeg mærket mig fra Ørremandsgaard“, udrød han og sprang med en lynsnar...“

Præstøkredsens landbrugsminister

Alfred Peter Anton Hage var i sit politiske liv folketingsmand for Præstøkredsen 1892-95, kongevalgt Landstingsmand fra 1895- 1919, landbrugsminister 1897-1900 for De Nationalliberale og siden Højre i ministeriet Hørring. Medlem af Forsvarskommissionen 1902-08 og formand for Højres repræsentantskab fra 1890, og af dets bestyrelse fra 1903. Fra sit hjemlige miljø havde han en stærk politisk interesse. Med sin udprægede højre indstilling sluttede han sig til Estrups politik. Men som landbrugsminister udviste han imidlertid forhandlingsvillighed overfor folketinget. Som menigt medlem havde han bekæmpet forslag om jordlodder til landarbejderne, men da han som minister fremsatte forslaget, og folketinget gav det én affattelse, landstinget en anden, greb han ind og fik landstingshøjre til at give efter, så loven kunne gennemføres i folketingets affattelse. Dermed blev den første udstykningslov hans. Efter sin afgang som minister genoptog han sin tidligere udprægede højre politik i nær tilknytning til Estrup. Sammen med seks andre medlemmer af højres landstingsgruppe fulgte han dog

Godsejer og senere landbrugsminister Alfred Hage

ikke partiet i dets modstand mod loven om nedlæggelse af Københavns befæstning. Han undlod at stemme, således at det samlede kompleks af forsvarsloven 1909 kunne gennemføres. Han stemte mod grundloven af 1915, men erkendte dog de nye forhold, og gik ind i det nye konservative folkeparti december 1915. Han var blandt Præstø egnens forgangsmænd og havde adskillige tillidsposter i lokalområdet. Ligesom han var direktør for Sparekassen for Præstø By og Omegn fra 1876 og repræsentant i Nationalbanken 1889-94, medlem af Forsikringselskabet Danmarks repræsentantskab fra 1890 og af dets bestyrelse fra 1903. Anton Hage var et udpræget friluftsmenneske og ofrede både arbejde og penge på sin interesse for naturen. Han var eksempelvis den første formand for Dansk Naturfredningsforening 1911-1915. Han var kommandør af 1. grad

af Dannebrogordenen og Dannebrogsmænd. Han giftede sig med Emily Schack Brockdorff, datter af generalkonsul Ferdinand Schack Brockdorff i Antwerpen 1849. I 1919 nedlagde han sit folketingsmandat pga. sygdom og døde på Oremandsgaard 1922, han er begravet på Allerslev kirkegård sammen med sin kone Emily. Daniel Hage fortæller, at hans bedstefar Anton Hage, var optaget af Nationalmuseets undersøgelse i 1876 omkring Noret, og af at man havde fundet egeplanke, der indikerede en tidligere bro over til Jungshoved Kirke.

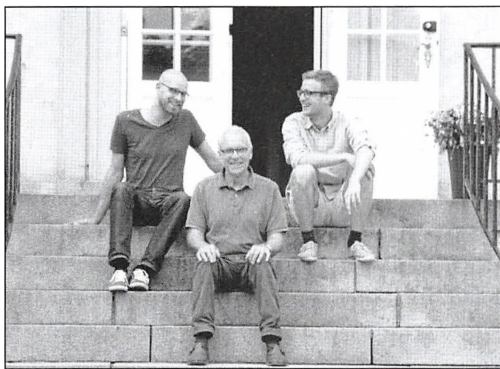
New York og Dansk Vestindien

Christoffer Friedenreich Hage blev født på Oremandsgaard 1877. Han gjorde tjeneste ved Den Kongelige Livgarde og rejste i 1901 til USA, hvor han arbejdede i vekseleerfirmaet Hage & Johnson med adresse på Wall Street, han tog tilbage til Danmark/Sverige da Ville Heise døde i 1912, idet han var testamenteret Rydebäck, foruden dette gods ejede han også Gantofta i Skåne. I 1918 overtog han Oremandsgaard og drev selv godset. Han giftede sig med Thyra Konow, som var uddannet pianist og debuterede i Hornung & Møllers sal i København. Hun var datter af viceadmiral Henry Konow, der i oktober 1916 blev konstitueret guvernør over Dansk Vestindien med ansvar for at overlevere kolonien til USA 31. marts 1917. Efter det såkaldte Påskekup imod den radikale regering Zahle i 1920 udnævntes Henry Konow til forsvars- og udenrigsminister i det kortlivede forretningsministerium Liebe (30. marts-5. april 1920).

Økologisk Landbrug

Daniel Hage tilbragte sin barndom på Herregården Rydebäck ved Øresund syd for Helsingborg i Skåne, han overtog Oremandsgaard i 1963. Da han i sin ungdom læste statskundskab drøftede han ofte med

to af sine venner, en læge og en fysiker, om det kemiske landbrug kunne drives med en anelse mere respekt for naturens egen balance. Og om det ville være muligt at øge den biologiske aktivitet, så jorden bedre kunne udnytte de næringsstoffer, der er bundet i den, med mindre brug af kunstgødning og kemiske sprøjtemidler til følge, i en kombination af planteavl og husdyrhold samt vekseldrift og sædskifte. I dag er hele driften funderet på økologi og videnskabeligt funderede dyrkningsmetoder. Omlægningen har taget tid, det har kostet penge, og det har været et slid, men væsentligst er holdningen og interessen, har Daniel Hage udtrykt til Politikens journalist Niels Stensgaard. Daniel Hage tog til Vesttyskland og Sverige for at studere det rent praktiske, som de var længere fremme med. Omlægningen af driften blev foretaget efter meget seriøse overvejelser. Der dyrkes i dag: Vinterhvede, rug, vårbyg, hvid- og rødkløver, rajgræs, lucerne samt kløvergræs. Ligeledes er der en studebesætning på 200 dyr. Om økologien har en fremtid, kan der kun gisnes om, det konventionelle landbrugs dyrkningsmetoder forbedres også hele tiden. I 2012 blev der dyrket Ølandshvede til kokken Claus Meyer på en af markerne ved Gl. Oremandsgaard.

Godsejer Daniel Hage med sine sønner Johan og August på trappen til Oremandsgaard

Cranks Restaurant i København

Er jorden en levende organisme, hvor alt hænger sammen? Hvor mennesker og natur er en selvfølgelig enhed? Er der nogen sammenhæng mellem dyrkningsmetoder og fødevarernes kvalitet? Dette var nogle af de overvejelser, som førte til, at ægteparret Jette og Daniel Hage åbnede Cranks Grønne Buffet i København i 1979. De tog kontakt til David Canter, der åbnede Cranks i London, her var der genklang for ideerne og ekspertise at få. Ægteparret erhvervede to ejendomme i Grønnegade til den vegetariske restaurant. Deres eget landbrug leverede alle kornprodukter, ca. 1 ton mel pr. måned samt store mængder grøntsager. Restauranten blev, kan man vist roligt sige en succes, man talte om i København. Hvad der måske havde været en økonomiske udfordring endte med et pænt overskud.

Kammermusikfest i Snitteskolen

Daniel Hage er kendt for at fremhæve vigtigheden af at sikre balancen mellem det, der produceres på godset og det åndelige. Den balance finder han blandt andet gennem musikken. Klassisk musik har fyldt en del i Daniel Hages liv, interessen for musikken var med en mor, der var klassisk pianist oplagt. I år byder Oremandsgaard kammermusik velkommen til den 24. koncertsæson i Snitteskolen i Nebleskoven. Musikudvælgelsen sker, så kendte og klassiske kunstnere forenes med musik fra egen tid. I det publikum, med Daniel Hages ord, skal have mulighed for at se traditionen i lyset af vores egen musik - og omvendt. Maleren Vilhelm Lundstrøm udtalte sig næsten enslydende: „Hvis man ikke forstår sin egen tids kunst, forstår man heller ikke guldaldermalerne“. Daniel Hage og den bestyrelse, der udvælger musikken, har visioner for den ny musik, derfor blander man det kendte klassiske med det mindre prøvede - også den musik, mange ville

have slukket for, hvis den blev spillet i radioen. Flere danske førsteopførelser har fundet sted på Oremandsgaard, således opførtes komponist György Ligetis bratschsonate kort efter færdiggørelsen.

Cassals, Serkin og Kremer

Da Daniel Hage i 1965 deltog i et fransk kursus i Pyrenæerne oplevede han en koncert med den catalanske cellist dirigent og komponist Pablo Casals, der på daværende tidspunkt var 89 år, og den unge pianist Peter Serkin, det var en stor oplevelse af stor kunst. Siden hørte Kirsten og Daniel Hage en koncert med Gidon Kremer, hvilket bestyrkede dem i at tage initiativ til kammermusikfest på Oremandsgaard. Folk kommer fra hele landet og Europa til en af Danmarks mest anerkendte festivaller.

Alle fire voksne børn forsøger at være hjemme under kammermusik festen, såle-

des de kan indtage deres pladser i arbejdsfordelingen og alt kan forløbe som det skal.

Kirsten og Daniel Hages søn August er ved at færdiggøre sit statskundskabsstudie, dernæst vender han tilbage Oremandsgaard for at overtage driften.

Efterskrift

Daniel Hage døde den 23. august 2013 efter kort tids sygdom.

Den 14. september 2013 bragte avisen Information en nekrolog i klummen „Et liv er forbi“, hvor avisen hver uge fortæller om en afdød person på basis af samtaler med de pårørende. Jeg har valgt at citere:

Et liv er forbi. Daniel Hage (1938-2013) „Når den enorme motor i Daniel Hages skagenskutter Gemma skulle startes, foregik det ved at affyre en patron mod det me-

Daniel Hage med yngste barnebarn Moritz i køkkenhaven - en fælles yndlingsbeskæftigelse. Privatfoto

terhøje svinghjul. Tilbage på dækket stod Daniel Hage indsmurt i krudtslam, men også med et lykkeligt smil på læberne. Den både beskedne og noble unge godsejer var også en levemand. Og han elskede turene med den gamle jyske kutter i de sydsjællandske farvande.

Det er Daniel Hages gode ven, som fortæller historien fra de tidlige 1970'ere. Men faktisk var det ikke engang den forhøje dieselmotor eller den krudtindhyllede fyrbøder, som gjorde størst indtryk på ham første gang de to mødtes på Gemma. Det var derimod den økologiske Marcussens urtete, han fik serveret i kabyssen.

På den tid var begreber som bæredygtighed og økologi nemlig endnu stort set forbeholdt folk i og omkring hippiebevægelsen. Hippie var Daniel Hage imidlertid ikke. Han var født på Rydebäck, et af slægtens godser syd for Helsingborg, havde gået på Herlufsholm, blev godsejer som 25-årig og dyrkede sin lidenskab for kammermusik. "Hvor kun enkelte plader af Bob Dylan og Leonard Cohen havde sneget sig ind. „Den store omlægning til økologiske produktion krævede en sikker hånd. Og selv om Daniel Hage var et mildt og tilbageholdende gemyt, så havde han en veludviklet evne til at føre sin vilje igennem. Men altid uden at virke dominerende eller støde folk fra sig.“

Litteraturliste:

- Claus Bjørn: Kampen om Grundloven. Forlaget Fremad København, 1999
 Carit Etlar: Gøngehøvdingen. Gyldendal København, 1981
 Jette og Daniel Hage: Cranks Grønne Kogebog. Høst & Søn København, 1982
 Hans Hansen, Tøgeby: Husflidsskolen i Kragevig. Aarbog for Historisk Samfund for Præstø Amt 16. aargang 1927
 Bente Scavenius: Guldalderhistorier. Nordisk Forlag 1998
 Kim Wagner: Snappanelederen Svend Poulsen – en militærhistorisk biografi. Tøjhusmuseet 2003. Tøjhusmuseets Skrifter nr. 17
 Danske Slotte og Herregårde bd.5. Hassings Forlag København, 1964
 Den ideologiske Husflid. Dansk Kulturhistorisk Museumsforening Viborg, 1980
 Den Lille Salmonsens. J.H. Schultz Forlag, København 1937
 Politikens Danmarkshistorie bd. 5-13. Politikens Forlag København, 1978
 Politiken 16.8.2008
 Slægtsgården januar-februar 2012
 Trap Præstø Amt bd.9. Topografisk beskrivelse af Danmark. Gads Forlag 1953-72
 Danmarkshistorien.dk, Dansk Kvindebiografisk Lektikon.dk, Den Store Danske Encyklopædi.dk, Hage Gaarden.dk, Hage Slægten, Kammermusikfest.dk, Kulturarvsstyrelsen.dk, Kulturarv/fund&fortidsminder.dk, Nivaagaard.dk, Oremandsgaard.dk, Ringovnen.dk, Roskildehistorien.dk, Wikipedia

Anna Sarah Rye Vestergaard

Født 1944, uddannet Professionsbachelor som lærer på Vordingborg Statsseminarium, har læst historie og kønsstudier på Københavns Universitet.

Uddannet Interieurarkitekt og arbejdede hos arkitekt Povl Cadovius. Ansat ved De Danske Kongers kronologiske Samling på Rosenborg Slot som mellemlider, vagtmester, med ansvar for museets praktiske dagligdag. Underviser i dansk, dansk kultur og danske samfundsforhold på Næstved Sprog- og Integrationscenter.

Vordingborg kaserne og garnison 100 år

Siden Arilds tid har der
været garnison i Vordingborg.

Den nuværende kaserne
fylder 100 år i år.

Af Peter Bjørn Jensen, Vordingborg

Indledning

I år kan Vordingborg kaserne og by fejre, at den nuværende garnisonsperiode har været i 100 år. Fejringen kulminerede den 5. september med Hendes Majestæt Dronning Margrethes besøg i byen og på kaserne. At beskrive kasernens og dets beboeres historie med få linjer er en vanskelig opgave, som derfor kun kan blive summarisk og med få udvalgte temaer. 100 år dækker over en lang periode, og soldaten fra 1913 ligner ikke helt soldaten i 2013. Den mandlige værnepligtige fodmarcherende 1913-soldat bærer på et meget langt og 5 kg tungt enkeltskudsgevær model 1889, medens 2013-soldaten godt kan være en kvinde, som har valgt frivillig værnepligt. Hendes våben er en 3 kg meget kompakt fuldautomatisk karabin model 1996.

Historik

Siden Arilds tid har der med korte pauser været soldater garnisoneret i Vordingborg. I 1866 flyttede man igen om på de militære enheder, og rytterregimentet, som havde sin administration og stalde i den bygning, som nu er Algade nr. 34 og 36, rejste bort uden at blive afløst. Hvorfor kom der så soldater igen i 1913? Efter den tabte 1864 krig blev hovedvægten af Danmarks forsvar lagt på at forsvare hovedstaden, og efter stor politisk tumult blev der i slutningen af 1800-tallet bygget et omfattende fæstningssystem rundt om København. I begyndelsen af 1900-tallet viste flere alvorlige internationale kriser, at de europæiske stormagter sigtede mod at afgøre tvistighederne eller „konkurrencen“ med militære midler - altså krig. Danmark reviderede i dette lys placeringerne af især

Hendes Majestæt Dronning Margrethe passerer den gamle Administrationsbygning ved besøget på kaserne den 5. september 2013. Majestæten er eskorteret af Gardehusarregimentets Hesteeskadron med regimentschefen, den tidligere vordingborgofficer, oberst Tommy M. Paulsen lige bag kareten.

hærens regiment, og ved hærloven af 1909 blev det bestemt at flytte store dele af hæren fra Jylland-Fyn til Sjælland. Dette resulterede i det største kasernebyggeri på Sjælland nogensinde. Der blev således bygget kaserner i Slagelse, Ringsted, Roskilde, Holbæk og Vordingborg. I 1913 var den nye kaserne i Vordingborg klar til at modtage 5. regiment fra Nyborg. Man havde dog allerede i 1910 bygget to depotbygninger i Nørregade, så mobiliseringsudrustning til 5. regiment allerede kunne oplægges der. Disse bygninger findes stadig, nu som Nørregade nr. 20 og 22.

Bygningshistorie og øvelsespladser

Det havde hidtil været byernes ansvar at huse soldater, og byrådet slog sig da også noget i tøjret, da denne store økonomiske byrde var i anmarch. Det endte med at staten og byen deltes om udgifterne, således at bygninger til indkvartering mm. blev bygget af kommunen og resten af staten.

Kasernen blev bygget på bar mark nord for byen, hvor der som nabo også blev bygget et nyt sygehus med en militær afdeling - det nuværende infirmeri. Dette naboskab ses i mange garnisonsbyer, til glæde for både soldater og sygeplejersker. De første bygninger var Administrationsbygningen, Vagtbygningen med arrest, to depotbygninger - nu benævnt Wagrien og Kongshøj, Hestestalden samt Gymnastiksalen. Til soldaternes indkvartering blev den såkaldte Vinterkaserne - nu bygning Dannevirke bygget samt til sommerholdet to store træbygninger kaldet „Elefantbygninger“. Navnet sandsynligvis efter Elefanthuset i Københavns Zoologiske Have. Disse træbygninger blev revet ned ved den store kaserneudvidelse i 1950'erne.

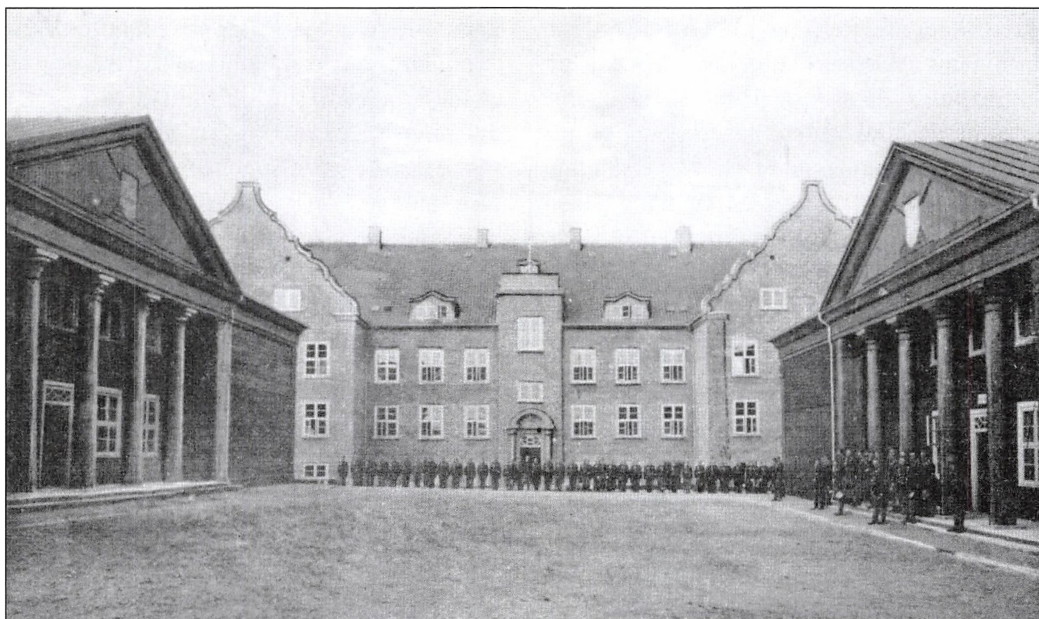
Den første lille øvelsesplads lå vest for kasernen, først helt ude ved det der dengang var Nygårds Mølle, senere kom den til at dække meget af det nuværende Elmeallé kvarter. Skydebanen blev anlagt syd for Oregård på et areal lejet af Rosenfeldt

Værnepligtige vordingborgsoldater anno 1913.

Værnepligtige vordingborgsoldater anno 2013.

Vinter- og sommerkasernen fra 1913.

Gods. Denne stormomsuste skydebane helt ud til vandet blev først afløst af Kulsbjerg Skydebane i 1976. De store anlægsarbejder i forbindelse med bygningen af Storstrømsbroen tvang regimentet til at finde ny placering til øvelsesplads. Denne kom nu til at ligge lige øst for kasernen, og dækkede dengang hele området begrænset af Brovejen, Københavnsvej og nordkanten af byen dvs. næsten ned til det nuværende rådhus. Dette areal, som var lejet af Iselinge Gods, er siden skrumpet et par gange, og derfor hedder det nu i soldatermunde „Frimærket“ - officielt Vordingborg Øvelsesplads. Sådanne pladser har alle eksotiske navne, og på denne findes bl.a. Tyrens Røvhul og Tvillingbrysterne.

I 1934 blev KFUM soldaterhjem bygget lige uden for vagten, og den nuværende Sankelmærksvej var dengang offentlig vej helt ud til Brovejen. Den gamle kostforplejning i kælderen på Vinterkasernen blev i 1938 afløst af en ny stor bygning, den nuværende bygning Ålborg, hvor der i øverste etage blev indrettet små lejligheder til

officerer, hvis familie ikke var fulgt med til byen, og endelig i 1948 byggedes Eksercerhuset og Stadion. Danmark tiltrådte Atlantpagten (NATO) i 1949, og det betød en stor omvæltning for landets militær med et omfattende byggeprogram, som i forskellige afskygninger skulle fortsætte de næste 40 år. Vordingborg kaserne blev i 50'erne tilgodeset med et nyt stort garageanlæg og værkstedbygning og en ny kostforplejning, og det hele afsluttedes med 5 store indkvarterings- og undervisningsbygninger - landets mest moderne kaserne var nu en realitet.

Byen pressede nu på for at inddrage noget af øvelsespladsen, og da den øgede motorisering og mekanisering og de mange soldater krævede mere plads, blev spørgsmålet om en større øvelsesplads mere aktuell. Helt galt blev det, da den såkaldte troppeplan 70 lagde op til en omfattende reorganisering af infanteriet og pansertropperne. Disse to våbenarter blev nu slået sammen til kamptropperne, og i 1969 modtog regimentet sine første pansrede

mandskabsvogne og de 50 tons tunge Centurionkampvogne. De sidste forblev dog indtil videre garnisoneret på Gardehusarkasernen i Næstved. Øvelsespladsspørgsmålet blev løst sidst i 60'erne ved eksproprieringen af ikke mindre end 87 ejendomme i det såkaldte Kulsbjergområde ca. 7 km øst for byen. Meget af jorden er af ringe kvalitet, og de fleste ejendomme havde et meget lille jordtilligende. I et af de små stråtede husmandssteder førte en dør fra køkkenet direkte ud i den lille stald; for en sjællandsk bondedreng et uvant syn. Kulsbjerg Øvelsesplads er på 496 ha incl. lidt skov. Terrænet er jævnt til stærkt kuperet, og det domineres af det 107 m høje Kulsbjerg, som dog ikke helt lever op til sit navn mere.

Regimentet begyndte så småt at tage området i brug i 1970, men de pansrede køretøjer måtte foreløbig forblive placeret på kasernen, indtil et garageanlæg blev bygget derude. Dette betød gener for beboerne i Vordingborg, Ørslev, Ørslev Frage, Græsbjerg og Nyråd, som næsten dagligt måtte lægge ører til disse enormt larmende bæltekøretøjer. Det såkaldte varningsområde stod færdigt i 1976, og i slutningen af samme år kunne den supermoderne skydebane med elektronisk markering derude endelig tages i brug. Og med kampvognenes ankomst fra Næstved var regimentet endeligt samlet igen.

Da der i 1976 også kom flere soldater til kasernen, blev der brug for flere bygninger, og der blev nu bygget 4 flotte kvarterbygninger til det faste personel på den såkaldte Sygehus-bakke. I takt med at kasernen fik de store opgaver med at forsyne de danske styrker i udlandet, måtte lagerkapaciteten udvides, og dette afsluttedes i 2009 med indvielsen af den store terminalbygning øst for kasernen ud til Brovejen. I lighed med kasernens andre bygninger blev den navngivet efter et sted, som har haft relation til regimentets ind-

sats i krig eller krigslignende forhold. Terminalbygninger er navngivet Dubica, efter en by på grænsen mellem Kroatien og Bosnien-Herzegovina, hvor soldater herfra var placeret under den Eksjugoslaviske Borgerkrig i 1990'erne.

Det var bygnings- og facilitetshistorien i store træk; at beskrive detaljerne vil blive alt for omfattende. Som det fremgår, er en kaserne under stadig udvikling, og status er nu et samlet etageareal på 58.350 kvm.

Kasernens beboere

Et utal af soldater, enheder og stabe har i årenes løb været på kasernen, hvor det vigtigste hele tiden har været uddannelsen af soldaterne. Fra 1913 og indtil efteråret 1940 var kasernen uddannelsessted for soldater fra 7. og 19. bataljon tilhørende 5. regiment. De havde en forholdsvis kort værnepligtstid på kasernen og var delt i et sommer- og et vinterhold. Under 1. verdenskrig 1914-1918 var der indkaldt en meget stor såkaldt Sikringsstyrke, som primært lå i og omkring København, men det gav selvfølgelig travlhed overalt, også ved 5. regiment. Den 9. april 1940 ved Tysklands overfald på Danmark rykkede tyske soldater ind på kasernen, og de danske soldater blev for størstedelen hjemsendt; tilbage blev arbejdssoldater og fast personel. Soldaterne blev indkvarteret på Marienberg Skole, og de faste rundt om i byen - på hoteller mm. Fra sommeren 1942 og indtil november var kasernen rømmet af tyskerne og de få danske rykkede igen ind, men det blev en kort affære. 1. juni 1945 rykkede de første danske soldater igen ind på kasernen, og snart efter kunne det første hold nye værnepligtige møde til tjeneste. Da var kaserne endelig rømmet for det tyske feltlazaret og de mange flygtninge, som nu var placeret i andre lokaliteter.

Ved Danmarks indtræden i NATO blev tjenestetiden efterhånden sat betydeligt op, også for allerede indkaldte. Dette førte til

regulære mytterier i de sønderjyske garnisoner. 1. november 1961 fik alle hærens fodfolks- og artilleriregimenter navne i stedet for numre, og 5. regiment blev nu Falsterske Fodregiment, et navn som dets aner havde haft i 1747; og nu hed det også infanteriet i stedet for fodfolket. Det mere og mere teknisk prægede materiel krævede specialister, og efterhånden blev der ansat mange professionelle soldater, først primært ved telegraf- og kampvognsenheder og fra midten af 70'erne også ved panserinfanterienheder. Til sidst var hele den såkaldte Stående Styrke bemandet med fast personel. Det var imidlertid en meget dyr ordning, for det var stadig nødvendigt også at uddanne værnepligtige for at kunne opretholde en fornuftig krigsstyrke.

Nye tider oprandt den 1. august 1976, for da marcherede hærens fløjregiment - Danske Livregiment fra Høvelte ind på kaserne. Regimentets navn var derefter Danske Livregiment, men falsterske bataljonerne beholdt deres gamle navne indtil 1983. Nu var der i den grad fyldt op på kaserne, hvor tre bataljoner med i alt 11 kompagnier/eskadroner sloges om plads til indkvartering og uddannelse. Vartningsanlægget på Kulsbjerg rummede nu ca. 80 pansrede mandskabsvogne M113 og 20 centurionkampvogne samt andre pansrede

Det hidtil mest slagkraftige våbensystem på Vordingborg kaserne, kampvogn Leopard.

specialkøretøjer. Disse plus besøg af tilsvarende enheder fra Antvorskov, Næstved og Høvelte sled så meget på Kulsbjerg, at man i de våde forårsperioder nogle år måtte indstille al kørsel på øvelsespladsen. Nedskæring fulgte nu nedskæring og midt i 80'erne var der kun en bataljon under uddannelse og igen med en blanding af fast og værnepligtigt personel.

Hæren ændrede igen sin organisation i 2001, og det gamle Danske Livregiment blev sammenlagt med Sjællandske Livregiment og Gardehusarregimentet, og med sidstes navn garnisoneret på Antvorskov kaserne ved Slagelse. En æra på Vordingborg kaserne var nu slut, og efter 88 år med kamptropper blev den nu overtaget af resterne af Sjællandske Trænregiment, som sammen med den tidligere placerede FN-afdeling den 1. marts 2001 blev til en ny organisation DANILOG - Det Danske Internationale Logistikcenter. Udover at uddanne logistiksoldater har kasernens vigtigste opgave nu været at servicere alle danske enheder, grupper og enkeltpersoner udsendt til tjeneste i udenlandske operationer. Det vil bl.a. sige at indkøbe/fremskaffe alle typer forsyninger og materiel, pakke disse og sørge for transport til alle mulige destinationer, både af dette samt af personel. Her har deltagelsen i de to angrebskrige imod Irak og Afghanistan i den grad været en udfordring for kasernens personel.

Ved forsvarsforliget af 2013 blev DANILOGs opgaver stærkt reduceret, da en del af disse blev overført til jyske lokaliteter, og indtaget af værnepligtige på dette års augusthold var på kun 67 m/k. Dette betyder selvsagt, at kasernens store kapacitet kun delvist udnyttes. Kaserners skæbne er uforudsigelige, og selvom der siden 2001 er anvendt ca. 250 millioner kr. til renoveringer og nybygninger på kaserne, har politikerne altså valgt stort set at se bort fra dette. Så det er forståeligt, at de

ansattes og byens øjne spændt er rettet mod næste forsvarsforlig.

Udover regimentets stab og servicepersonel har kasernen fra 1968 huset staben for 2. Sjællandske Brigade, som i 1994 skiftede navn og dermed opgaver som Den danske Internationale Brigade - DIB. Med denne fik kasernen sit afgørende internationale gennembrud. Brigaden blev officielt oprettet af Hendes Majestæt Dronningen ved en parade på kasernens stadion den 1. juli 1994. Der deltog soldater fra stort set alle landets regimenter, og blandt gæsterne sås den senere generalsekretær for FN, Kofi Annan, der på dette tidspunkt var ansvarlig for alle organisationens militære operationer. For at understrege kasernens nye status blev der i Frederik den 5. gård af kunstneren Bjørn Nørgaard opført

et stort kunstværk - Vagter i den nye Verden. DIB-en blev nedlagt i 2005.

Cheferne på kasernen

Byen har i perioden haft 26 garnisonskommandanter; de tyske er ikke medregnet. Det vil føre for vidt at fortælle om dem alle, og derfor vil kun en af disse blive beskrevet detaljeret, medens en håndfuld af de øvrige nævnes i forbindelse med markante begivenheder. I dette jubilæumsår er oberstløjtnant Peter Lorenz Hinrichsen garnisonskommandant og chef for DANILOG.

Den mest markante person, som har været chef på kasernen er uden tvivl oberst Albert Hansen Klokhøj. Han er også den længst regerende chef, idet han virkede i stillingen fra 1956 og indtil pensionerin-

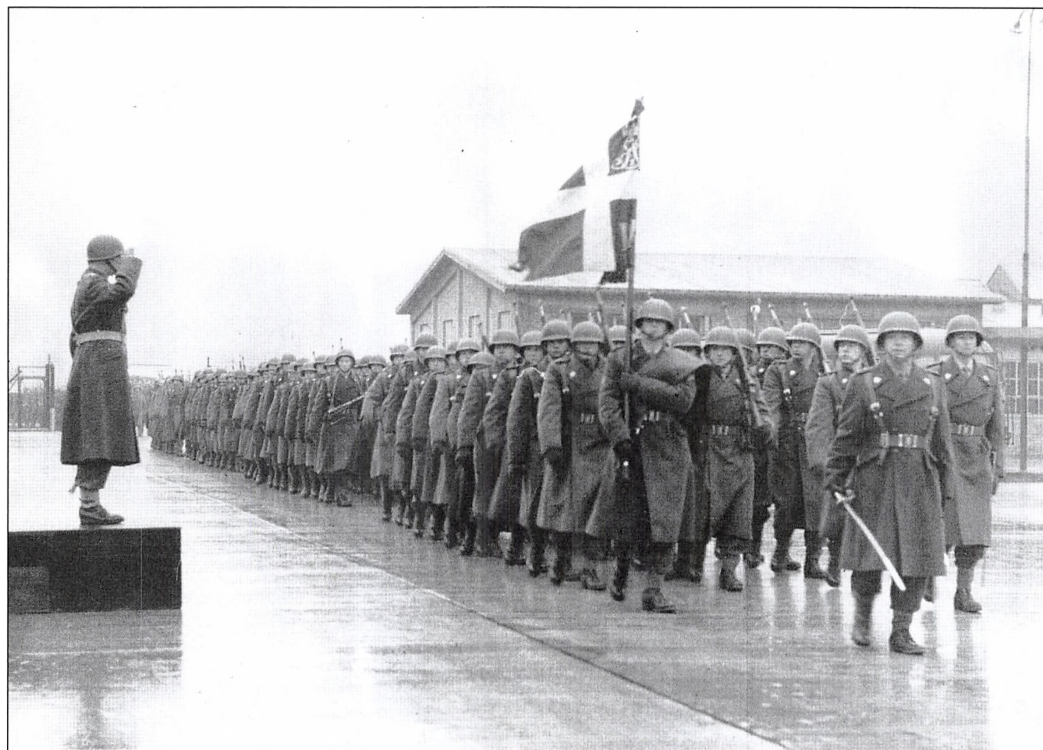
Frederik den 5. gård med den tidligere kostforplejning og bygning Vejle samt Bjørn Nørgaards store kunstværk „Vagterne i den nye Verden“.

gen i 1969, altså i 13 år. Klokhøj blev født i 1907, faderen var gårdforpagter i landsbyen Øde Førsløv lidt uden for Haslev, meget tæt på det gamle Præstø Amt. Navnet Klokhøj er måske efter en langdysse ved navn Klokkehøj på ejendommen. Albert blev det man nu kalder for en mønsterbryder, idet han tog studentereksamen fra Roskilde Katedralskole i 1926. Hvorledes der er skaffet midler til dette, har jeg ingen oplysninger om. Klokhøj blev som næsten alle unge mænd soldat, og han valgte officersvejen. Her fik han en strålende karriere, som længe så ud til at skulle krones med en generalsbestalling. Kontroverser med andre mere indflydelsesrige officerer bremsede ham dog til sidst, og derfor fik han så lang tjenestetid i Vordingborg.

Han overtog det man kalder et misligholdt regiment, og han satte straks med stor energi ind på at rette skuden op. I lø-

bet af få år førte hans stålfaste og målrettede stræben til det ønskede resultat, og 5. regiment og kasernen fremstod som det måske mest velrenommerede tjenested i landet. Han var en person, som man helst skulle være i kridthuset hos, og de officerer, som ikke rettede ind og gjorde en for ham acceptabel indsats måtte se sig om efter andre græsgange.

I 1961 fik regimentet, som tidligere nævnt, navn i stedet for nummer, og det passede lige i Klokhøjs univers. Han sørgede for at alle bygninger og pladser på kaserne blev navngivet efter steder, hvor regimentet havde kæmpet eller havde anden tilknytning til. Bygningerne fik især navne efter lokaliteter under de Slesvigske krige. Den store plads i første kasernegård er benævnt Frederik den 5. gård efter regimentets grundlægger, og den nederste gård hedder Generalens gård efter den første

Falsterske Fodregiment defilerer forbi chefen, oberst A.H. Klokhøj ved nytårsparaden i 1962.

chef general Numsen - ja, det hed han virkelig!

Regimentet havde dengang også sit eget professionelle militære musikkorps - Falsterske Fodregiments Musikkorps. Klokhøj lod også oprette et tamburkorps, bemanded af værnepligtige; det kunne regimentet selv råde over, hvorimod musikkorpsset havde mange også civile opgaver overalt i landsdelen. Da man ikke selv rådede over midler til instrumenter til tamburkorpsset, drog obersten rundt til alle købstæder i det gamle Storstrøms Amt, og her fik byen en flot parade på torvet mod at borgmesteren donerede et instrument til regimentet.

En regimentsmaskot skulle man også have. Der blev nu anskaffet en hund, som blev navngivet Flora. Da regimentet var ved Danevirke i 1864, sluttede en hund sig til soldaterne. Den blev såret i kampen ved Bustrup den 3. februar 1864, men overlevede og fulgte soldaterne hele krigen igennem. Som det hør og bør fik Flora en særlig mindemedalje. Nu skulle den nye Flora gå forrest i regimentets parader. Der nåede at være et par Floraer inden traditionen døde ud.

I Klokhøjs storhedstid kunne kasernen fejre sit 50 års jubilæum i 1963. Dette blev fejret med pomp og pragt for alle soldaterne og repræsentanter for byen med en fest i Vordingborghallen, som lige netop kunne rumme den store flok.

Efter pensioneringen i 1969 bosatte Klokhøj sig i Nyråd, og da han var formand for de danske skytter havde han et aktivt otium indtil han døde allerede som 68-årig i 1975. Han viste sig ikke på kasernen efter afgang - der var kold luft mellem ham og den nye chef Chr. E. Nielsen.

Oberst Chr. E. Nielsen var chef fra 1969 til sammenlægningen med Danske Livregiment i 1976. Under krigen var han som ung officer udepeget som militær mod-

standsleder i Vordingborg, og som sådan overtog han kort efter befrielsen Storstrømsbroen fra tyskerne. Overdragelsesdokumentet viste han tit frem med glæde. Som følge af hans indsats under krigen, hvor mange andre officerer holdt lav profil, nød han stor respekt i byen. Ved regimentet var hans indsats mere tvetydig, og hans periode var vel nærmest et antiklimaks efter Klokhøj.

To gange i nyere tid var der alvorlige tiløb til at få kasernen nedlagt. Første gang var i 1979, hvor oberst Finn Olaf Hertel var chef. Takket være en stor indsats fra regimentet og især dets meget store og indflydelsesrige reserveofficerskorps samt ikke mindst Vordingborg kommune lykkedes det at ride stormen af, og der var nu ro i lejren indtil 2000, hvor mørke skyer igen trak op. Det lykkedes den daværende regimentschef, oberst Bjarne Hesselberg med snilde og fremsynethed at få overbevist beslutningstagerne om, at der var brug for et rigtigt fællesværns logistikcenter til at varetage de store opgaver i udlandet, som deltagelsen i den Eksjugoslaviske borgerkrig m.fl. havde ført med sig. Indsatsen bar frugt, og resultatet blev DANILOG, hvor Hesselberg også blev dets første chef indtil pensioneringen i 2003.

I 1988 var der igen feststemning på kasernen. Her var det nu oberst John Münsberg, der som regimentschef måtte sørge for, at både kasernens 75 års jubilæum og Danske Livregiments 225 års fødselsdag blev behørigt fejret. Kasernen blev fejret den 22. januar med chefen for Østre Landsdelskommando, generalmajor H.T. Havning som æresgæst. Om aftenen var der fest for kasernens ansatte i den store sal i byens uddannelsescenter.

7. december blev en flot fødselsdag for det gamle regiment. Hans Kongelige Højhed Kronprins Frederik var på daværende tidspunkt tjenstgørende som løjtnant ved Gardehusarregimentet i Næstved, og det

lykkedes at lokke ham herved for at modtage regimentets parade. Dette betød at alle notabiliteter lige fra minister og forsvarschef måtte til Vordingborg for at deltage.

Den 9. april 1940 var oberst V.O. Harrel regimentschef. Det var dog ikke hans skyld, at tyskerne så nemt satte sig i besiddelse af Storstrøms- og Madsnedsundbroerne. Han havde ikke de uddannede soldater til rådighed, og han måtte ikke træffe forsvarsforanstaltninger i forvejen. Og ingen havde vist regnet med tyskernes store kreativitet - angreb med faldskærmstroppe og benyttelse af de ordinære færger Gedser-Wärnemünde. Harrel kom via sit voldsomme temperament ud i en fejde med hærledelsen, og blev i 1942 fjernet som chef. Han kan genkendes som figuren oberst Hackel i „Matador“.

Vigtige og særlige begivenheder på kasernen og ved regimentet

Sådanne sager kan man fylde flere tykke bøger med. Jeg har udvalgt nogle få, primært fra den sidste halvdel af perioden.

I kriseåret 1931 var der uroligheder i Nakskov, som følge af store afskedigelser, og vrede borgere besatte politistationen, og satte derved ordensmagten ud af kraft. For at genoprette ro og orden skete der derfor det meget sjældne for danske soldater - de blev indsat mod egne borgere. En deling soldater fra Vordingborg blev den 2. maj sendt til Nakskov med toget, og heldigvis fjøede borgerne sig, og indsættelsen forløb uden tab på nogen af siderne. At indsætte bevæbnede og politimæssigt utrænede soldater mod ubevæbnede civile er noget af de farligste, som findes. Her gik det godt, men i Sverige gik det helt galt samme år ved Oprøret i Ådalen, hvor det endte med skyderi og både dræbte og sårede civile.

Som tidligere nævnt kunne soldater fra kasernen ikke forhindre, at tyske tropper satte sig i besiddelse af broerne mod syd. Det tyske angreb den 9. april 1940 kom

simpelthen så hurtigt og overraskende, at de faktisk stod i vagten, da de første danske var på vej ud i lastbiler, man i hast havde lejet!

Efter krigen var soldater fra Vordingborg flere gange blandt de første, som blev sendt ud til verdens brændpunkter.

I 1947 gik turen med Den Danske Brigade til Jeverhalvøen sydvest for Bremen i Tyskland. Knud V. Jensen, fhv. bogtrykker og indehaver af Provinstrykkeriet i byen var med på dette hold. Han lod i 1990 udgive en meget læseværdig erindringsbog om opholdet og også om livet som menig soldat på Vordingborg kaserne. Bogens titel er „På vagt ved Europas vugge“.

Sent i 1956 blev et Vordingborg kompagni, som et af de første sendt til området ved Suez-kanalen. Så i stedet for at nyde juleorloven hjemme hos mor, så lå det nu i skyttegrave i det ægyptiske sand imellem de stridende parter. Denne første store udsendelse af en dansk FN-styrke skete efter en lynbehandling i Folketinget.

Allerede igen i 1964 var der bud efter Falsterske Fodregiment; nu var det borgerkrigen mellem græske og tyrkiske cypriter, som skulle stoppes. Igen var Vordingborgsoldater med på første hold, og de havnede i frontlinjen i hovedstaden Nicosia.

Kompagnier fra Vordingborg var også med i Balkanstyrken midt i 90'erne, og under Kosovokrigen i 1999 blev der mobiliseret to kompagnier fra DIB'en, det ene fra Vordingborg. Den danske Kosovostyrke var under kommando af midlertidig oberst Torben Aa. Lund fra regimentet.

Disse missioner var heller ikke uden fatale tab. Der var både egentlige kamptab samt vådeskudsulykker og færdselsuheld. Regimentet mistede en konstabel ved en pansermine-sprængning under den tyrkiske invasion af Cypern i sommeren 1974. Under den kroatiske offensiv i 1995 blev en sergent skudt af de kroatiske soldater,

da han forgæves prøvede at stoppe deres beskydning af hans kontrolpost.

Øvelser herhjemme var heller ikke ufarlige, og der hang før i tiden mange fotos af omkomne soldater på gangen ind til læsesalen på kasernen. Her var det også færdselsuheld og uheld under skydning, som var årsagen.

I takt med at NATO-samarbejdet udvikledes, var der mange store øvelser også med udveksling af især britiske enheder. Således var krigsstærke bataljoner med alt materiel med på efterårsøvelser i Tyskland. Her var det stort set tilladt at køre med alt overalt. Det gav især kampvognsfolk eminent træning, da kørsel med de tunge vogne i Danmark var bundet til øvelsespladser.

Under de to store snestormsperioder i jul/nytår 1978 og i vinterferien 1979 ydede soldater fra kasernen en stor og opofrende

indsats for at komme indesneede personer, fødende kvinder og husdyr til hjælp. I bidende kulde og snestorm kørte de dag efter dag ud i de pansrede mandskabsvogne uden at have tilstrækkelig varm påklædning. Da det var midt i jule-/nytårsperioden manglede der også uddannede kørere, men heldigvis meldte både nuværende og tidligere soldater fra byen sig. Taknemmeligheden var stor, og pengegaver strømmede ind til regimentet, som oprettede en særlig soldaterfond. En minkavler kom hvert år til jul til officersmessen med en flaske snaps i mindst 10 år efter katastrofen.

Ved regimentets fødselsdag den 7. december 1979 ville oberst Hertel vise hele sit regiment frem for borgerne, og alle tre bataljoner marcherede fra ruinterrænet til kasernen, hver med enten musikkorps eller tamburkorps foran. Det var første og sidste gang i nyere tid, at næsten 1000 soldater

Det meste af kasernen i Vordingborg med undtagelse af Terminalbygningen Dubica. Den ældste del bagest i billedet. Det tidligere sygehus til venstre.

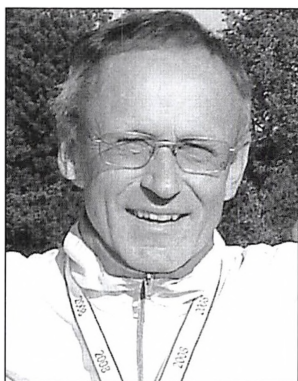
marcherede ned gennem Algade - og borgerne var imponerede.

Man kan blive ved, men jeg vil slutte med den markante begivenhed den 7. december 2000, da oberst Hesselberg symboliserede kamptroppernes farvel til Vordingborg, ved på kommandoen „Danske Livregiment kør bort“ at lade en Leopard-kampvogn starte op og køre ud af den store

lagerhal, hvor hundreder af soldater og gæster var samlet til farvelfrokost.

Fremtiden

Som tidligere nævnt er kasernen blevet amputeret ved dette års forsvarsforlig, og som denne artikel har vist, er ændringer noget soldater er vant til, men intet er sikkert før næste forlig er i hus.

Peter Bjørn Jensen, Vordingborg

Major. Født 1942. Opvokset på Fulbygården nær Sorø. Student fra Forsvarets Gymnasium på Frederiksberg Slot 1965. Linieofficer. Tjenstgørende på Vordingborg kaserne i ca. 15 år i perioden 1969 til 1989. Autodidakt historiker. Leder af utallige militærhistoriske eks-kursioner i det gamle Storstrøms Amt.

Købstædernes våbenskjolde

Skjoldene opstod i 1100-tallet
og havde flere formål.

Af Knud Erik Antonsen

Historisk Samfund for Præstø Amt har på sin hjemmeside samt på bagsiden af årsskriftet og det årlige program 6 våbenskjolde, hvoraf de 5 repræsenterer de købstæder, som omfattes af „samfundet“, mens det sidste omfatter det gamle Præstø amt. Meget naturligt er der med mellemrum dukket spørgsmålet op om, „hvilken betydning det enkelte skjold har?“ Våbenskjolde er at betragte som „kendetegn“. Begrebet opstod i det tidlige 1100-tallet, som et middel til at identificere personer af adelig byrd. De bemalede skjolde skulle hjælpe ridderne til at genkende hinanden i krig samt i turneringer, hvor det også kom tilskuerne til gode. Til at begynde med var det personligt, men det enkelte skjold blev hurtigt arveligt og gjaldt således for hele slægter.

Skjoldet anvendtes også i sociale og juridiske sammenhænge, hvor ejerskab skulle angives. Efterkommerne af disse kender vi i dag som kommunevåben og i dag kan alle, der ønsker det, antage et våbenskjold.

Figurene på våbenskjoldene tegnes uden brug af perspektiv og er ikke naturalistiske. Dyr og planter fremtræder i stærkt stiliseret form. Et godt våben har et så enkelt figurindhold og så få farver som muligt. De heraldiske farver er: Rød, blå, sort, grøn samt gul og hvid. De to sidstnævnte farver kaldes metaller. De beskrives og kan gengives som guld og sølv.

Præstø Amt våbenskjold

St. Heddinge hørte under Præstø Amt indtil 1970. I amtsvåbnet ses Gåsetårnet i Vordingborg flankeret af de to hvide kridtklinter, Stevns klint og Møns klint.

Næstved

Det gamle Næstved byvåben blev ved kommunesammenlægningen i 2006 udvalgt til også at være den ny Næstved kommunes byvåben. Daværende borgmester

Henning Jensen udtrykte dengang taknemmelighed for valget, og begrundede det med følgende: „Næstved har et flot byvåben, måske Danmarks ældste, - fra 1280, hvor det var kendt som segl, - med klare budskaber“. Det er også smukt med den blå bund, de korslagte guld nøgler, som er Sct. Peders nøgler til himmeriget, - den gule krone, som først kom på i 1421, da kongen genvandt sin magt over Næstved, og de hvide bølgestriber i bunden. De 3 dele i skjoldet fortæller kort og klart om byen Næstved: Om nationalitet (Den danske konges krone), kultur (den kristne, symboliseret ved Sct. Peders nøgler) og geografien (Susåen): Altså en dansk by med den kristne kultur, placeret ved Susåens udløb.

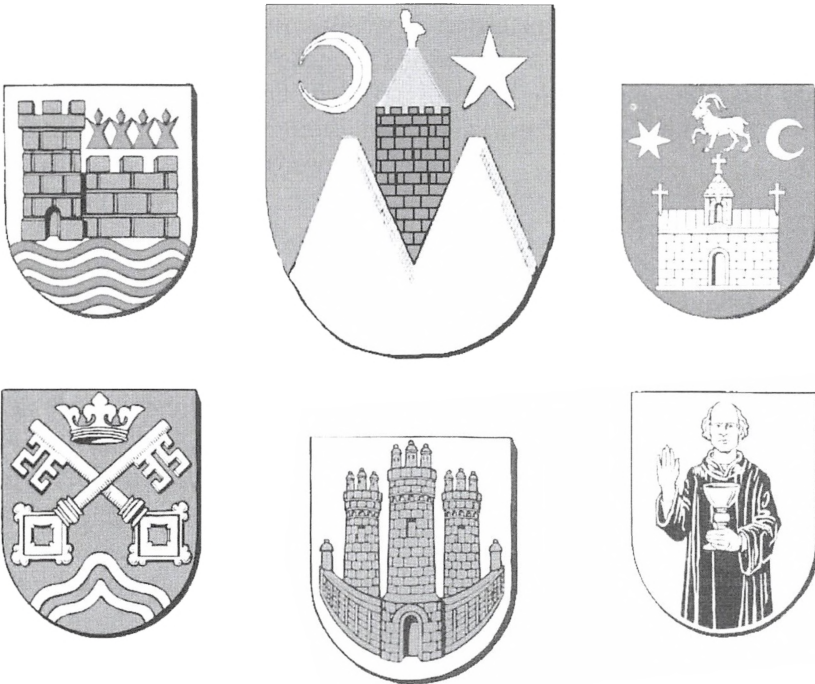
Stege

Steges byvåben viser et uddrag af byens borg, symmetrisk opbygget med indgangstårnet centralt placeret i midten med borgmurene herfra udgående, hver med et tårn. Borgen er i rød farve på hvid baggrund.

Stege fik købstadsprivilegier i begyndelsen af 1200-tallet og handelen med sild på de skånske sildemarkeder gjorde byen særdeles velhavende. Borgen blev under forskellige ejere udbygget, og selve byen blev befæstet i midten af 1400-tallet med voldgrave, bymur og porttårne. I løbet af 1500-tallet forsvandt det før så indbringende sildefiskeri, og byens storhedstid var dermed forbi.

Byen blev købstad i perioden fra 1536-1850. Under Grevens Fejde blev Stegeborg ødelagt og byens befæstninger forfaldt i 1600-tallet. Steges opland var begrænset af beliggenheden på en mindre ø, og oplandshandelen var ikke overvældende. Der har formentlig eksisteret en bro over noret fra en gang i 1600-tallet. I 1700-tallet hærgedes Stege af adskillige voldsomme brande, og først i 1800-tallet fik byen igen fremgang. I begyndelsen af

1800-tallet blev havnen forbedret og handelslivet blomstrede op.

Store Heddinge

Store Heddinges våbenskjold forestiller byens hvide kridtstenskirke med en stor rundbuet port og kors placeret 3 steder. Over den svæver en sekssidet stjerne, en måne i aftagende og en gedebuk. Farverne er hvid på blå bund. Der er forskellige fortolkninger af gedebukken. Blandt andet knyttes den til overtroen om klintekongen, men en anden version går ud på, at navnet Heddinge skulle have inspireret til det latinske ord Hædus, som betyder en ung gedebuk. Efter 1970 blev kommunevåbnet overtaget af den nye Stevns kommune.

Præstø

Præstø købstads våbenskjold viser på hvid baggrund en præst holdende en gulfarvet kalk i sin venstre hånd med den højre hånd hævet som for at foretage en velsignelse. Navnet „Præstø“ forekommer for første gang på skrift i 1321. Området hørte under

det velhavende Sct. Peder Kloster i Næstved. I 1363 blev det givet til kronen og i 1403 fik byen købstadsrettigheder. I middelalderen nåede fjorden og åen hele vejen rundt. Landområdet hørte i den tidlige del af perioden under præsten i Skibinge, hvilket understøtter en udlægning af navnet som „præstens ø“, - „en antonittermunk på præsternes ø“, før den blev landfast. Havnestræde angiver den dag i dag øens afrundede form mod nordvest. Vesterbro og Østerbro udgjorde forbindelserne til Sjælland - indtil begyndelsen af 1800-årene - i form af en træbro mod vest, passagen sydover til Junghoved klaredes ved nogle store trædesten i Tubæk å. Herefter blev der etableret fast vej, som gik over to nye dæmninger.

Vordingborg

Vordingborg købstads våbenskjold viser del af en borgmur forsynet med et tårn placeret over blå bølger. Over borgmuren er placeret 4 pyramideformede figurer. I midten af 1200 tallet har byen formentlig haft

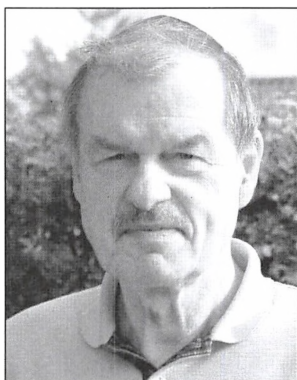
købstadsstatus, og der blev middelalderen igennem kompenseret for det sparsomme opland med forskellige handelsprivilegier, blandt andet skattefrihed på de skånske sil-demarker.

Desuden nød byen godt af skiftende kongers tilstedeværelse på slottet, hvor danehoffet ofte blev afholdt. I perioden fra 1536-1850 var byen en vigtig by på vejen mellem Sjælland og Lolland-Falster, men dog en meget lille by uden nogen betydelig handel. I 1790 påbegyndtes en ny landevej mod nord, og handelen med oplandet blev noget forbedret.

Nyt Byvåben. I dag har den nye Vordingborg kommune fået et nyt, mere moderne, byvåben. Det forestiller „den fritflyvende vildgås“. Det har 2 figurer. Den

øverste figur er en fritflyvende vildgås. Den nederste figur er en trekant delt i en hvid og en grøn halvdel. Vildgåsen symboliserer et individ i et stort fællesskab med muligheder for at bevæge sig, hvorhen den ønsker - dynamik, mobilitet, energi og aktivitet.

Vildgåsens vinger danner et „V“, som forbogstavet i kommunens navn. Trekanten symboliserer henholdsvis Møns Klint - et udtryk for kommunens smukke natur - spiret på Gåsetårnet - et udtryk for kommunens spændende historie. Farverne blå, grøn og hvid. Blå som symbol for vandet, der sætter stort præg på kommunen med den lange kystlinje og de mange vandområder. Grøn som symbol på klinten og den fritflyvende vildgås.

Knud Erik Antonsen, Herlufmagle

Født 1942. Lærereksamen fra N. Zahles Seminarium. Indtil 2006 ansat som viceskoleinspektør på Herlufmagle Skole. Var i 8 år formand for Suså Egnshistoriske Forening. Er aktiv billedkunstner og har udstillet adskillige steder. Har udgivet flere bøger og skrevet adskillige historisk betonedede artikler. Fra 2007-2012 bestyrelsesmedlem af Næstvedegnens Arkiv, Næstved Kommune. Medlem af DLF, kreds 61, Pensionist Forum.

Historisk Samfund for Præstø Amt 2013

Årsberetning,
referater og
anmeldelser

Årsberetning

Formand Jens Hallqvist

Årsmødet med den ordinære generalforsamling blev afholdt den 16. marts 2012 i Faxe - dels med et spændende besøg med rundvisning på Geomuseum Faxe og dels selve årsmødet på Faxe Vandrehjem.

Der var igen i år ca 35 medlemmer mødt op til arrangementet.

Geomuseum Faxe er ikke et stort og imponerende museum - men det er spændende - her kan man virkelig tale om gamle ting, idet mange af de udstillede genstande er flere millioner år gamle. Enkeltvis ser de ikke ud af meget, men sammen udgør de et interessant „landskab“: Det imponerende Faxe kalkbrud.

Fra museet er der en fin udsigt over dette kæmpe hul i jorden, hvor kalken har været brudt i generationer og er blevet anvendt til mangfoldige formål. De fleste kender selvfølgelig kalken som en vigtig bestanddel af byggematerialer og som skrivekridt - men det er bare et par af de mange anvendelsesmuligheder. De færreste tænker nok over, at bl.a. medicinalindustrien bruger store mængder kalk.

Efter rundvisningen samledes vi på det nærliggende Vandrehjem – til kaffe og årsmøde. Se referat på de følgende sider.

Samfundets program har fulgt samme skabelon som tidligere år: Forårstur i St.

Kalken er dannet af mikroskopiske koraller - her en i meget forstørret udgave !

Bededagsferien - i år gik turen til Västgötaland i Sydsverige. En sommerudflugt for familier til Sporvejsmuseet ved Skjoldenæsholm, Høstmødet var en dublering af turen til Sprogø - og endelig var der arrangeret Efterårsmøde på Arboretet i Hørsholm og byvandring i Hørsholm.

Turen til Västgötaland samlede tilstrækkeligt deltagerantal til at turen kunne gennemføres - og som det fremgår af referatet havde deltagerne en god tur.

Sommerturen var som nævnt tilrettelagt som en mulighed for en familieudflugt med mulighed for køre med sporvogn. Der var kun et begrænset deltagerantal, men da der ikke var transport eller andet, besluttedes det at gennemføre arrangementet.

Høstmødet til Sprogø samlede hurtigt de 20 deltagere vi havde fået plads til - det lykkedes at få yderligere 10 pladser, der hurtigt var optaget - og igen var det en interessant tur med god guidning.

Efterårsmødet i Hørsholm kunne ikke samle et tilstrækkeligt stort antal deltagere, og det var nødvendigt at aflyse turen - det ville blive for dyrt med bus for kun ca 15 deltagere.

Styrelsen drøfter hele tiden programmet, og prøver at finde interessante mål for arrangementerne - vi prøver også at ramme et prisniveau og et tidspunkt på året som passer medlemmerne. Vi må erkende, at det ikke lykkes lige godt hver gang. Vi hører derfor meget gerne fra medlemmerne, hvis der er gode ideer til besøgsmaal - og hører også gerne synspunkter om varighed, pris mm.

I løbet af året har vi fået en ønske om en tur til Gotland. Vi har undersøgt det nærmere men skønner, at det dels vil blive en ret dyr tur og dels skal der regnes med to hele dage til transport. Det betyder, at det skal være en 4-dages tur, hvor det traditionelt har været 3 dages ture. Dette har vi ikke turdet binde an med uden en nærmere drøftelse med medlemmerne.

Vores hjemmeside kører fortsat godt - referater fra styrelsens møder kan ses på hjemmesiden sammen med andre aktuelle tiltag.

Årbogen er stadig en af de store aktiviteter og vi har indtryk af, at den modtages med glæde af mange medlemmer. Samtidig kan vi fortsat notere mange henvendelser om både nyere og ældre artikler. Det er glædeligt, at årbogen ses som en god kilde til viden om vores område - både det aktuelle og det historiske. Vi ved med sikkerhed, at vi skal finde en ny redaktør af årbogen. Jens Bjerre Tybjerg har for flere år siden varslet, at han ønskede at stoppe - og nu siger han desværre, at det er definitivt! Hvis der i medlemskredsen er en, der kunne tænke sig at videreføre redaktionsarbejdet, hører vi meget gerne.

I forbindelse med Næstved Arkivs flytning fra den gamle amtsmandsgård, var det ikke længere muligt at have vores boglager sammen med Arkivet. Boglageret er derfor flyttet til et lokale på Abildhøjskolen i Præstø. Dette er blevet muligt takket være stor velvilje fra Præstø Arkiv.

Ved det konstituerende styrelsesmøde var der genvalg på alle poster:

Formand: Jens Hallqvist

Næstformand: Mogens Niss

Sekretær: Knud Erik Antonsen

Kasserer: Henning Nielsen

Bogsalg: Egon Damgård Hansen

Redaktør af årbog: Jens Bjerre Tybjerg (slutter med denne udgave af årbogen)

Adresser, tlf.numre og e-mail adresser på alle styrelsens medlemmer findes bag på programfolderen.

I lighed med tidligere år, vil jeg også i år takke såvel medlemmer som styrelse for et godt og hyggeligt samarbejde - og til alle årbogens læsere vil jeg sende de bedste ønsker om en god jul og et godt nytår - på gensyn i 2014.

Sommertur: Sporvejsmuseet ved Skjoldnæsholm

Søndag den 9. juni

Efter at have løst en omstigningsbillet kørte vi med sporvognen til Valby Gamle Remise, som var blevet bygget i 1901. I 42 år var den i brug som sporvognsremise i Valby Langgade. I 1943 blev den lukket og senere flyttet til Herlev, hvor den først var automobilfirma og senere brugte Bangs tømmerhandel den. Remisen blev genopført på sin nuværende plads i 1998.

I Valby Gamle Remise udstilles sporvogne og busser samt genstande med tilknytning til sporvejshistorien.

Vi skiftede til den sporvogn, som blev skænket af den australske delstat Victoria til HKH Kronprins Frederik og HKH Kronprinsesse Mary i anledning af deres søn Prins Christians fødsel. Kongehuset har deponeret vognen på Sporvejsmuseet.

Ved endestationen Eilers eg spiste vi vores medbragte mad, mens de mange for-

skellige sporvogne passerede forbi. Dernæst kørte vi tilbage til Valby Gamle Remise, hvor vi besøgte den interessante udstilling om sporvognenes historiske udvikling.

Men vi havde stadig lyst til at køre med sporvogn, så vi tog endnu engang ud til Eilers eg, hvor vi drak den medbragte kaffe i fint solskins vejr.

Vi havde alle sammen tidligere kørt med sporvogn i København, så vi kunne meget let genkende alle de lyde, som hører til sporvognen - klokken, hjuls møde med skinnerne, snakkende medpassagerer, konduktørens uniform, taske og klippetang o.s.v.

De 5 fremmødte deltagere havde alle en dejlig dag i samspil med natur og nostalgi, hvor vi blev ført mindst 40 år tilbage i tiden.

Mogens Niss

Carsten Koch

Litteratur om Præstø amt 2012/2013

Amtets historie i almindelighed

En beskyttet verden

- en fortælling om barndommen som jeg (delvis) erindrer den

Af Ole Pilegaard Hansen. Røjlen, 2012. 204 sider, illustreret. (ISBN 978-87-88118-35-3).

Forfatteren, der er bosiddende i Holme-
gaard, er en kendt slægts- og lokalhistori-
ker, og han har nu udgivet sine erindringer
om primært barndommen og skoletiden.
Han blev født i 1944 i landsbyen Aaside
mellem Tappernøje og Blangslev. På
denne tid arbejdede faderen som kommu-
nekasserer på kommunkontoret i Ever-
drup, men halvandet år herefter fik han
stilling som lærer ved en privatskole i Sil-
keborg. Her boede familien i 5 år indtil
1951, hvor familien flyttede tilbage til
Sydsjælland. Her fik faderen stilling som
andenlærer ved Jungshoved skole med bo-
pæl i Jungshoved by, og året efter starter
den lille Ole som elev i Stenstrup forskole

og kommer senere til Præstø skole. I 1955
flytter familien endnu en gang, denne gang
til Møn, hvor faderen har fået stilling som
førstelærer ved Tøvelde skole. Ole kom-
mer nu i Stege skole.

Bogen sluttet med en kort omtale af ti-
den efter skolegangen, hvor Ole bliver tol-
delev på Præstø Toldkammer. (Det stilles i
udsigt, at der ved en senere lejlighed vil
blive fortalt om denne og den efterføl-
gende tid).

Erindringerne fra de første år er natur-
ligvis baseret på, hvad drengen har fået
fortalt, men om disse og de senere person-
lige oplevelser fortælles levende, som for-
fatteren husker dem. Det er udover skole-
gangen, dagliglivet med bl.a. fester, sport
og drengestreger, som skildres, og der er
mange oplevelser som helt sikkert mange
især lidt ældre læsere vil nikke genken-
dende til.

Bogen er rigt illustreret med ældre fotos
af personer, bygninger og meget andet.

De enkelte områder

Faxe

Kampen om Gisselfeld

Den store familiefejde

Bjørn Westergaard og Peter Juul. Turbu-
lenz, 2012. 248 sider, illustreret. (ISBN
978-87-92910-15-8).

Bogens to forfattere har som journali-
ster ved bl.a. BT dækket historien om den
såkaldte „grevens fejde“ om overdirektør-
stillingen på godset Gisselfeld ved Haslev.

Historien om grev Erik Danneskiold-
Samsøe, der efter 12 års familiefejde og
retssager i 2010 endeligt blev fradømt stil-

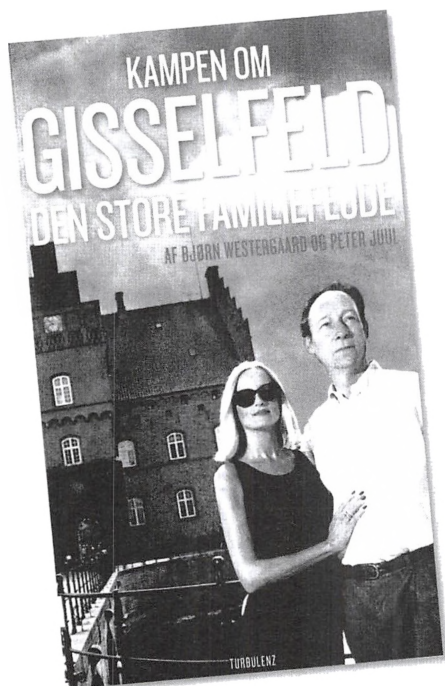

lingen som overdirektør og måtte fraflytte godset, er formentlig kendt af de fleste. Denne bog er da også først og fremmest en beskrivelse af de stridigheder inden for familien, der førte til den endelige afgørelse ved retten.

Men bogen er mere end det. På baggrund af grundig research har de to forfattere skildret både godsets historie og de mange relationer inden for de berørte adelige familier. Så man kan sige, at den udover at være en familiekronike også er et historisk dokument om Gisselfeld Kloster, Danmarks femtestørste herregård.

Bogens forside signalere en kulørt historie, men den er faktisk fortalt rimeligt seriøst og uden forudfattede meninger, og forfatterne tager ikke stilling til om behandlingen af og dommen over greven har været rimelig.

Det er således en sober beskrivelse, som både fortæller om dele af de højere adelige kredse i Danmark og om de for menigmand komplicerede retssager.

Møn

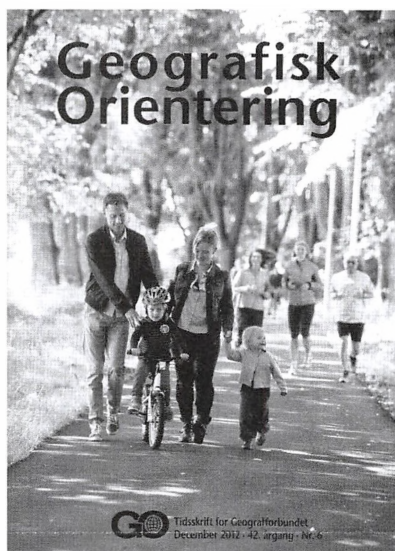
Geografisk Orientering

Årgang 42, 2012, nr. 6

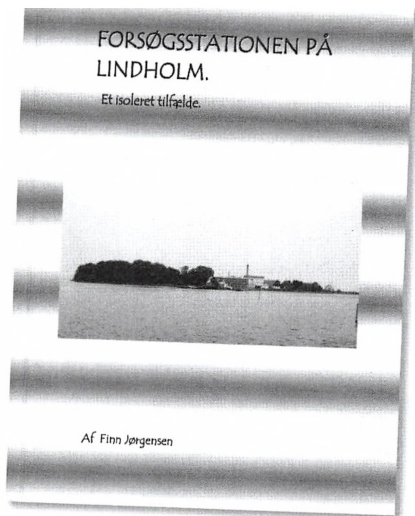
(Heri: s. 696-700: Niels Ulrik Kampmann Hansen: Virusøen Lindholm i Stege Bugt).

En artikel spækket med fakta om øen, der i de sidste år har været omdebatteret på grund af forsøgsstationens foreslåede flytning til DTU i Lyngby. Foruden forskellige skriftlige kilder af videnskabelig og almen karakter, bygger forfatteren sine informationer på et for almenheden usædvanligt personligt besøg på øen. Øens geografiske og geologiske forhold, samt den tidligere historie før oprettelsen af forsøgsstationen i 1925 skildres. Desuden gennemgås virusforskningen på øen frem til i dag, hvor der også forskes i eksotiske virusinfektioner hos husdyr, dvs. virus vi ikke har i Danmark. Og der kastes blik på fremtiden for forsøgsstationen. Der er interessante oplysninger om bl.a. forsynings- og transportproblemer, ansatte og befolkningsudvikling samt bygningsmassen.

Artiklen, der er rigt illustreret, bl.a. med gengivelse af gamle kort, giver et fint overblik over øens og forsøgsstationens historie. Der er henvisninger til kilder.

Forsøgsstationen på Lindholm Et isoleret tilfælde

Af Finn Jørgensen. Underskoven, 2012. 199 sider, illustreret. (ISBN 978-87-92974-03-7).

Forfatteren, der har været ansat som forpagter på Lindholm i 18 år, fortæller, at ham i nogle år havde tænkt på at nedfælde historierne om og fra øen og instituttet. Den aktuelle situation med afvikling inden for de nærmeste år, har ført til, at beretningen er skrevet.

Selvom forfatteren ikke er fagmand og først og fremmest har til hensigt at skildre livet og arbejdet på øen, har han fundet det nødvendigt at beskrive både forhistorien fra instituttets etablering i 1926 og også den forskning, som gennem årene er foregået her.

De specielle vilkår med at komme til og fra en arbejdsplads beliggende på en ø, gør jo besejlingsforholdene til en vigtig del, og her beskrives de forskellige fartøjer, som har været i brug, ligesom vintersejladsen får et par ord med på vejen.

Risikoen for smittespredning har gennem alle årene medført skrappe sikkerhedsforanstaltninger for både de fastboende og „tilrejsende“ medarbejdere i forbindelse med trafik til og fra øen.

Bogens styrke og særlige betydning ligger i skildringen af det daglige liv og arbejde, især hvad angår forholdene for fastboende, som har måttet leve med både fordelene og ulemperne ved det isolerede liv.

Et særligt kapitel skildrer instituttets rolle under 2. Verdenskrig, og bogen afsluttes med en beskrivelse af den sidste tid, hvor afviklingen er forestående,

Der er mange illustrationer, ofte hentet fra tidligere medarbejders private albums.

Beretningen er levende fortalt og vil - ikke alene på baggrund af den aktuelle situation - være et væsentligt bidrag til øens og forsøgsstationens historie.

Næstved

Byvandring i Næstved

- og en kort beskrivelse af fortid og nutid for turister, skoleelever m.fl.

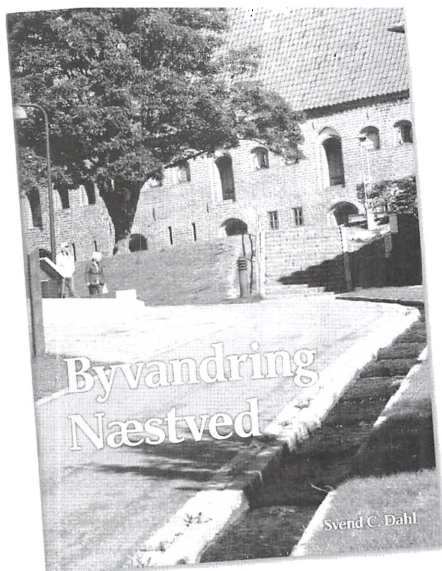
Af Svend C. Dahl. Eget forlag, 2013. 48 sider, illustreret. (ISBN 978-87-99521-1-8).

Det foreliggende hæfte er 5. udgave af den populære guide til at lære Næstved at kende, og der er foretaget en del udvidelser og forbedringer i forhold til den tidligere udgave, som var på 40 sider. Det, som først falder i øjnene, er naturligvis, at alle fotos nu er i farver, men herudover er der medtaget flere lokaliteter på byvandringen, ligesom der er tilføjet et lille afsnit om besøgsmaal i nærområdet - her beskrives 17 lokaliteter.

Det centrale kort med angivelse af de 30 centrale lokaliteter er suppleret med flere oversigtskort.

Inden beskrivelsen af selve byvandringen indledes med afsnit om „Nutidens Næstved“ og „Næstveds historie“, herunder en kurve over indbyggertallets udvikling fra 1500 til 2012. Disse afsnit er nyttig baggrundsviden for en byvandring.

Hæftet er i praktisk A5-format og absolut en både indbydende og indholdsrig

guide til Næstved og omegn. Desuden er hæftet billigt - det kan fås for 60 kr.

Den tidligere adresseliste er ajourført og omfatter nu også henvisninger til hjemmesider og apps.

Næstved Havn og Ladeplads

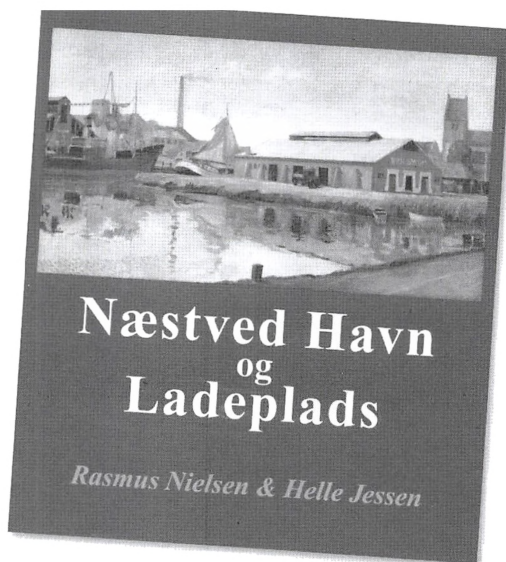
Af Rasmus Nielsen og Helle Jessen. Jesens Forlag, 2013. 80 sider, illustreret. (ISBN 978-87-993114-2-2).

Forfatterne der er henholdsvis lokalhistoriker og grafiker/billedkunstner har benyttet arbejdet med at tilrettelægge en udstilling om emnet i Næstved Kunstforening, til at udarbejde denne smukke bog.

Anledningen til både udstilling og bog er 75-året for indvielsen af Næstved Havn og kanalen gennem Ydernæs den 21. maj 1938.

Grundindholdet i bogen er således de mange billeder, som blev vist på udstillingen, og som var forsynet med udførlige følgetekster for at beskrive historien om sejladsen mellem Næstved og Smålandsfarvandet.

Udover disse billedtekster giver forfatterne bogen igennem mere detaljerede beskrivelser af problemerne gennem mange år, med at sejle fragt med fladbundede

skibe og pramme ud til Susåens munding og videre via Enø/Karrebæksminde og omvendt fra Smålandshavet ind til Næstved med omladninger til og fra større skibe. De i forbindelse med sejladserne og handelen opførte toldbygning og pakhuse m.m. samt deres beboere og ejere beskrives, ligesom ændringerne i forholdene ved ladepladserne, herunder udgravning af kanaler.

Bogen fortæller således en væsentlig side af Næstveds og Karrebæksmindes historie fra 1200-tallet og helt frem til nutiden.

Udover de mange farvegengivelser af malerierne af mere eller mindre kendte kunstnere, er der tre fine tegninger, som viser sejlruten til Næstved indtil 1814, efter 1814 og igen fra 1938.

Bogen er forsynet med fortegnelse over benyttet litteratur.

Nye tider - men end lyser Skovklosters mure. Herlufsholm 1934-1990

Af Lars Mathiessen. Herlufsholm Stiftelse, 2012. 308 sider, illustreret. (ISBN 978-87-714-665-3).

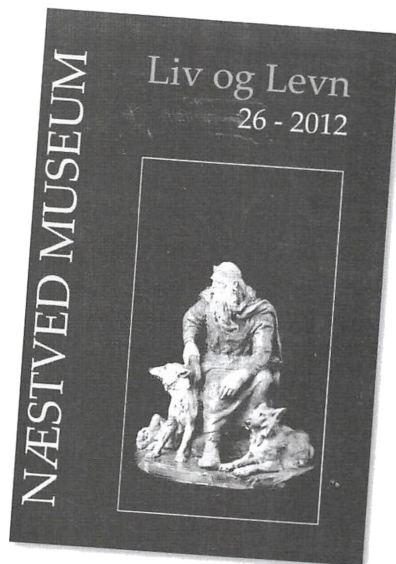
Denne bog er en opfølgning på Flemming Tolstrups trebinds værk om Herlufs-

NYE TIDER
- MEN END LYSER SKOVKLOSTERS MURE

HERLUFSHOLM
1934-1990

AF LARS MATTHIESSEN

holms historie indtil 1936. Sidste bind udkom i 1988. Forfatteren, student fra Herlufsholm i 1949, er nationaløkonom, hvilket tydeligt ses og vel også har været en god baggrund for at beskrive den gamle skoles historie i en turbulent periode.

Udover at beskrive skolens ledelsesmæssige og økonomiske forhold i perioden, herunder de forskellige byggerier, er der bl.a. afsnit om skolen under 2. Verdenskrig, musiklivet og forskellige jubilæer.

En meget stor del af bogen er optaget af biografiske oplysninger.

Foruden større beskrivelser af de forskellige rektorer og deres virke, indeholder bogen to større afsnit om ca. 50 Herlufsholm-profiler. Her beskrives mere eller mindre grundigt læreres og andre ansattes virke på skolen.

Et par interessante afsnit er også et lille tillæg om Herlovianer-udtryk (som i øvrigt er flittigt brugt af forfatteren), samt om „øgenavne“ på lærere og andre ansatte.

Et omfattende tabelafsnit viser oversigter over regnskaber m.m.

Bogen rummer en omfattende litteraturliste, og afsluttes med et ligeledes omfattende personregister.

For de mange mennesker, ansatte, elever m.fl., som gennem perioden har været i berøring med Herlufsholm, vil værket være en guldgrube af oplysninger, men også ikke direkte implicerede vil kunne have glæde af at læse om den historiske skole i nyere tid.

Liv og Levn

Årsskrift udgivet af Næstved Museum
Årgang 26, 2012. 36 sider, illustreret.
(ISBN 978-87-88461-75-6).

I modsætning til tidligere udgaver af denne årbog er der i denne årbog ingen egentlige artikler. Hæftet indeholder en præsentation af et, som det hedder, „udsøgt udvalg af de museumsgenstande, som museet gennem de sidste ca. 10 år har erhvervet ved hjælp af afkast fra gavefonden“.

Museumsinspektør Palle Birk Hansen redegør indledningsvis for baggrunden for Næstved Museums gavefond, og de muligheder, den giver for at erhverve genstande, samt for yderligere at underbygge museets forskellige aktiviteter.

Ellers indeholder hæftet en gennemgang af 30 genstande med udførlige beskrivelser af hver enkelt, herunder baggrunden for anskaffelsen samt omtale af måden, hvor-

på den er erhvervet. Alle er ledsaget af museumsfotograf Jens Olsens fine fotografier. Man bemærker især, at der er erhvervet en del Kähler-keramik, men også forskellige kunstværker af lokale kunstnere kunstværker med motiver fra Næstved-egnen. Herudover er der museumsgenstande af forskellig art.

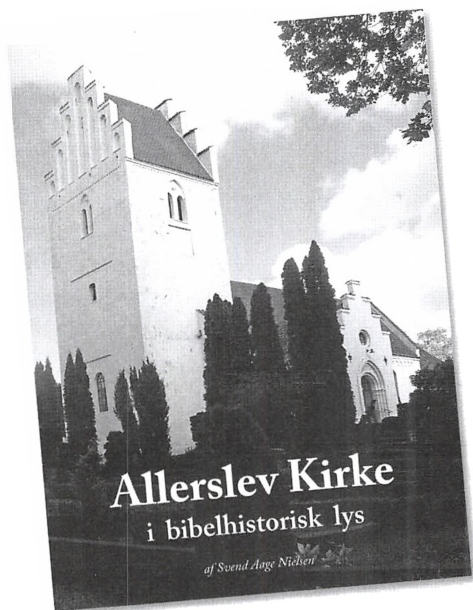
Som det nævnes i indledningen, vil det være ret tilfældigt, hvor og hvornår man på museet vil støde på de nævnte genstande, hvorfor det da er en udmærket måde at gøre publikum opmærksom på nyerehvervelserne.

Præstø

Allerslev Kirke - i bibelhistorisk lys

Af Svend Aage Nielsen. 2012. 20 sider, illustreret. (ISBN 978-87-7368-094-0).

Forfatteren, som er tidligere sognepræst i Toreby på Lolland, udgav i 2011 et lille skrift om Jungshoved Kirke, og nu er turen kommet til sognets anden kirke i Allerslev. Det er et informativt, indbydende hæfte med smukke farvefotos taget af dels forfatteren, dels Torben Møllenbach.

Skriftet indledes med et alment afsnit om sognet, kirkegården og kirken. Her omtales bl.a. teorien om, at Marie Grubbe er begravet i Ugledige. Herefter skildres selve kirkebygningen og ejerskabet samt kirkens inventar. Her nævnes det bl.a., at prædikestolen, der er fra Abel Schrøder den Ældres værksted i Næstved, vurderes at være kirkens smukkeste inventar. Endelig afsluttes med en gennemgang af Bodil Kaalunds udsmykninger i kirken, omfattende billedfrisen på orgelfacaden og de øverste bænkens englehoveder.

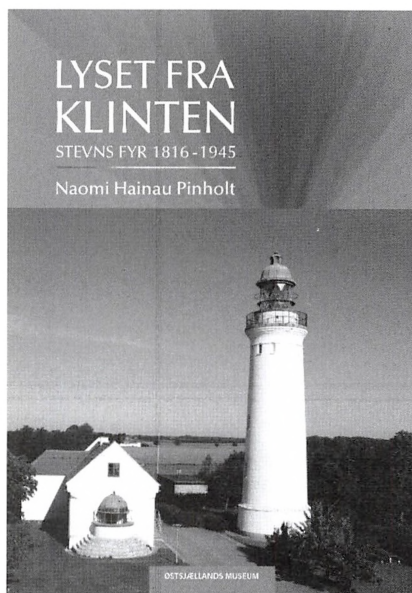
Det lille hæfte, som kan købes i kirken for 20 kr., indeholder henvisninger til forskellige kilder.

Stevns

Lyset fra Klinten. Stevns Fyr 1816-1945

Af Naomi Hainau Pinholt. Østsjællands Museum, 2011. 64 sider, illustreret. (ISBN 978-87-994430-1-7).

Omtale af dette hæfte nåede ikke at komme med i forrige udgave af årbogen, men det bør ikke forbigås.

Baggrunden for bogen er en undersøgelse, som Østsjællands Museum i 2010 gennemførte i området med det formål at belyse fyrenes historie og det særlige liv, der blev levet i det lille samfund omkring fyret. Denne bredde i beskrivelsen gør, at det i det hele taget er et stykke spændende kulturhistorie fra Stevns Klint.

Udover at beskrive baggrunden for og byggeriet af både det første fyr fra 1816, som var et dengang moderne blinkfyr, og det senere fyrtårn, som blev tændt den 13. oktober 1878, fortælles om personalet ved fyret og dets daglige liv.

Bogen slutter ikke med 1945, men fortæller også om tiden herefter, bl.a. er der afsnit om Stevns Fyr under Den Kolde Krig og om Redningsstationen Stevns.

Bogen er smuk illustreret med både gamle og nye fotos, ligesom der er henvisninger til kilder og anden litteratur.

Stevns før og nu 2012

Udgivet af Stevns og Vallø lokalhistoriske arkiver, 2012. 168 sider, illustreret. (ISBN 978-87-992213-5-6).

Den, som sædvanligt, meget fyldige årbog indeholder 17 artikler, med mange illustrationer, ofte i farver, samt et omfattende stikordsregister.

Otte af artiklerne er uddrag af jubilæumsudgaven af „Stevns Avis“ fra 1941, som blev udgivet i anledning af Store Hedinges 500 års købstadsjubilæum. Artiklerne er samlet og redigeret af Arly Olsen, og de er tilføjet henvisninger til andre oplysninger om byens historie. De enkelte overskrifter er: „Byens ældste historie“, „Gilder m.m.“, „Byen i 17-1800-tallet“, „Stadsret og Byråd“, „Skoler“, „De kommunale virksomheder“, „Økonomien“ og „Byen nu og i Fremtiden“.

Leif Jørgensen har i artiklen om Hårlev Bryggeri beskrevet virksomhedens historie i de ca. 80 år, den eksisterede. Bryggeriet lå på adressen Bygaden 1 i Hårlev,

og det lukkede i 1977, hvorefter bygningerne i 1981 blev revet ned.

I „En stevnsk spillemand“ fortæller Peter Nielsen, Rødvig, kaldet „Lille Peter“, om sit liv, især den del af det, som har omfattet hans virke som harmonikaspieler. Både faderen og søsteren spillede, ligesom en søn senere sluttede sig til.

Susanne Nielsen, der er opvokset i Tommestrup og efter mange års fravær vendt tilbage hertil, fortæller erindringer fra byen, især med udgangspunkt i byens mange roser og sin egen interesse for dyrkningen af disse. Som et kuriosum kan nævnes beretningen om svømmersken Ragnild Hveger, der ofte besøgte Tommestrup.

Arkivleder i Vallø, Jørgen Holstein, skildrer i artiklen „Endeslev-Vråby-Himlingøje pastorat“ landsbyernes historie, herunder kirkerne og specielt fyrstegravene ved Himlingøje samt Himlingøje skole.

Lars Juel Clement, der har haft en lang karriere inden for politiet, fortæller om Stevns Garderforening, der blev oprettet i 1913 og således kunne fejre 100-års jubilæum i juli 2013. Foreningens forskel-

lige aktiviteter, herunder jubilæer og fugleskydninger, beskrives.

„Fra plovfure til borgmesterstol. En beretning om 40 år i kommunens tjeneste“ er skrevet af Knud Rasmussen. Artiklen handler om Arne Ebdrup, der begyndte det aktive liv ved landbruget i Jylland og senere blev lærer og ansat ved Store Heddinge kommune. Interesse for lokalpolitik fik ham ind i byrådet i Store Heddinge, og senere fik han 12 år som borgmester i Stevns kommune. Det er især de politiske forhold, byrådsvalg og kommunesammenlægningen i 1966, der berettes om, indtil valget i 1989, hvor han måtte afgive borgmesterposten.

Store Heddinge station er i centrum i Knud Rasmussens artikel „Livet i Jernbanestationen omkring slutningen af 1800-tallet og tiden, der fulgte“. Her fortælles om de menneske, der har boet og arbejdet på stationen, de forskellige ombygninger og endelig lukningen i 2003, hvor stationen blev solgt. I dag står stationen ubenyttet og uden vedligeholdelse.

I årbogens sidste artikel fortæller Bent Rehsø Madsen erindringer fra sin barndom i 1950'erne i Store Heddinge.

Som sædvanlig bringes „årets“ Stevns-sang, skrevet af Henrik Hatt Olsen, sidst i bogen, og de blanke sider undgås i år med fotografier omkring emnet „Landsbymiljøer før og nu“.

Suså

Suså Egnshistoriske Forening

Årsskrift 2012. 64 sider, illustreret. (ISBN 978-87-995828-0-8).

Formanden siden 2009, Anni Dam, gennemgår foreningens historie i de 25 år, der er gået siden stiftelsen i 1986. Allerede i 1982 begyndte man på at etablere en lokalhistorisk forening for Herlufmagle, og ved starten dækkede foreningen da også

Herlufmagle Sogn, og årsskriftet, som man startede udgivelsen af i 1987, kom til at hedde „Jul i Herlufmagle“. Fra 1991 dækker foreningen hele Suså Kommune, og årsskriftet får først titlen „Jul i Susålandet“ og fra 2003 „Årsskrift“. Forfatteren beretter lidt om foreningens aktiviteter igennem de 25 år og ledsager artiklen med mange fotografier.

Anker Nielsen fortæller om sit liv som bonde på gården i Vinderup fra købet i 1961 til i dag. Der fortælles om bygningerne, og som noget helt specielt om hans deltagelse i reklamefilm for bl.a. „Kløver Mælk“ og „Mejeriet Danmark“. Det blev til i alt 15 år med film.

Glumsø Skytteforening får fortalt sin historie af Preben Hansen. Foreningen kunne i 2012 fejre 150-års jubilæum, og den er den ældste af slagsen i det gamle Præstø Amt. Der fortælles bl.a. om våben, skydebaner både udendørs og indendørs, om de skytter, som gennem årene har udmærket sig, og om de forskellige aktiviteter i årenes løb.

„Vi er jyde“ kalder Vagn Jensen, Glumsø Transport, sine erindringer, be-

gydende med en barndom i Jylland, hvor faderen startede en vognmandsforretning, som senere blev kendt som Dansk Trætransport. Efter soldatertid og bryllup går turen til Glumsø, hvor Vagn Jensen bliver driftsleder i firmaet. Sammen med sine sønner køber han senere sjællandsdelen af firmaet, og det blev til Glumsø Trætransport. Efter hans pensionering ophører firmaet i 2007. Udover skildringen af arbejdet i vognmandsforretningen berettes også om familiens, især hustruen Grethes, liv.

I en større artikel fortæller Verner Larsen om „En tur ad „den gamle landevej“ – nu Helgesvej – gennem Herlufmagle by.“ Det er tiden fra 1930'erne og fremover, da Ringsted-Næstved-landevejen gik igennem Herlufmagle by, der fortælles om. Det er husene, aktiviteterne og menneskene omkring dem, og det konstateres, at Herlufmagle er blevet en „soveby“ med kun få aktiviteter, men, som forfatteren udtrykker det, „ikke et ringe sted at bo“.

Om livet på en større gård i perioden 1959-91 fortæller Laurits Klausen, der var arbejdende forvalter på „Viborggården“ i Herlufmagle. Hustruen, der var ansat som husjomfru, stod bl.a. for madlavningen til folkeholdet, der kunne være op til 10-12 personer. Der fortælles om den daglige drift og maskinerne.

Den 17. juni 1842 hærgede en voldsom brand i Vrangstrup. Om denne og følgerne for hans slægt fortæller Ole Nielsen. Fem gårde og otte huse nedbrændte, og 15 familier med i alt 90 personer stod uden bolig. Der fortælles om de undersøgelser, der blev foretaget for at finde en forklaring på brandens opståen, men ingen personer kunne drages til ansvar.

Historien om det såkaldte „Højrehus“ på Spragelsevej i Herlufmagle fortælles af Marianne Madsen. Huset, der blev opført i 1886, var tænkt som et sted, hvor partiet Højre kunne dyrke sine politiske idealer. Efterhånden blev det politiske klima dog

sådan, at forsamlinger af vidt forskellig art kunne holde møder her. I 1903 blev huset solgt til en privatmand, som bl.a. indrettede stald i den ene ende af salen. Siden har huset været brugt til beboelse,

En større artikel af Irene Holm-Nielsen fortæller historien om familien Madsen på Tybjerggaard, Tybjerg Skov, Tybjerglille, samt Tornelundsvej 1 i Tybjerg. Det er familiens og dermed en del af Tybjergs historie fra 1760-1994. En del af materialet til artiklen har forfatteren fået fra sin mor, der har fortalt og nedskrevet dele af familiens historie, ligesom hun har bevaret billeder af samtlige familiemedlemmer. Det er ikke kun historien om denne familie, men også en generel beskrivelse af livet på egnen i den nævnte periode.

Årsskriftets sidste artikel er skrevet af Otto Høst og Arne Rehder og handler om „Cykelture i Susålandet“. Her skildres de mange mere eller mindre vellykkede forsøg på at arrangere cykelture i området. Især ture rundt om Tystrup-Bavelse Søerne har indimellem været populære. Både foreninger som Turistforeningen og Lions Club såvel som private har stået som arrangører af ture.

Som sædvanlig er skriftet spækket med fotografier.

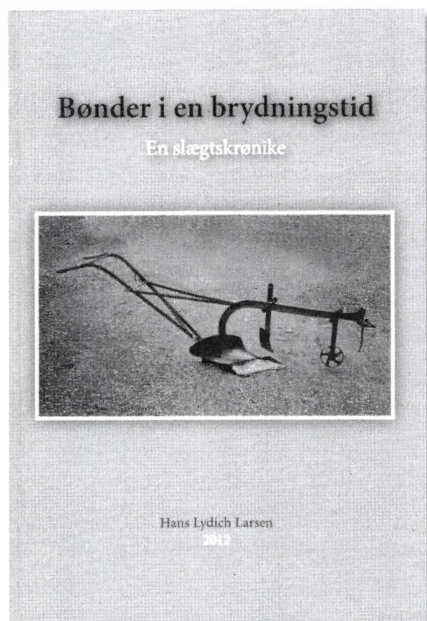
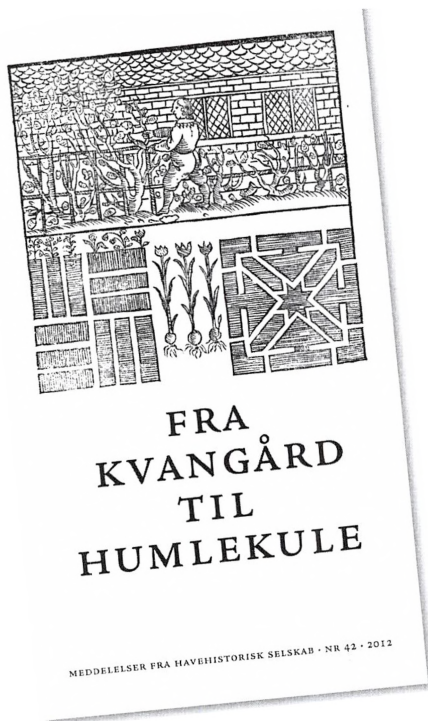
Vordingborg

Fra kvangård til humlekule Meddelelser fra Havehistorisk Selskab, nr. 42. 2012

(Heri side 64-79: Flemming Kruse: Historisk Botanisk Have i Vordingborg).

Forfatteren, som er naturchef og stadsgartner i Vordingborg Kommune, har skrevet en fin artikel om denne enestående have ved ruinterrænet i Vordingborg.

Haven blev anlagt i 1921 efter planer udarbejdet af G.N. Brandt, og den har gennem årene været både velplejet og ved at

gro til. Nu har de økonomiske vilkår og den politiske interesse i forbindelse med havens placering i det nye projekt Danmarks Borgcenter, som efter planen skal indvies foråret 2014, givet forhåbning om, at havens fremtid er sikret.

Havnes historie såvel som indholdet af planter i de forskellige bede og afdelinger, gennemgås, ligesom de helt specielle bænke og lysthuse og deres historie beskrives.

Artiklen, som er fint illustreret, indeholder desuden lister over planter i blomster- og urtebede, samt en fortegnelse over litteratur om haven.

Bønder i en brydningstid En slægtskrønike

Af Hans Lydich Larsen. Eget forlag, 2012. 127 sider, illustreret. (ISBN 978-87-995897-0-8).

Med baggrund i omfattende studier i slægtshistorie har forfatteren, der selv er pensioneret „bondemand“, skrevet en fortælling om Ørslev-bøndernes liv og historie fra år 1800 og indtil omkring 1930.

I forordet fortæller forfatteren, at bogen er autentisk med hensyn til alle kirkelige hændelser samt nogle af de dagligdags hændelser fra den sidste generation. Men ellers er en stor del opdigtet.

Det er altså i en fiktiv ramme, at forfatteren giver læseren en skildring af livet på landet og i det hele taget udviklingen indenfor landbruget i periode. Man må sige, at det er lykkedes forbavsende godt at få slægtshistorie og landbrugshistorie fra det sydlige Sjælland til at indgå i en slags roman, således at det både er oplysende og vedkommende læsning.

Der er kun få illustrationer.

Kornerups rådhus i Vordingborg

Af Badeloch Vera Noldus, Peter Bering, Charlotte Benn og Birgitte Fløe Jensen. Realdania Byg, 2013. 60 sider, illustreret. (ISBN 978-87-92230-50-8).

Malingen må knapt have været tør i forbindelse med færdiggørelsen af den omfattende restaurering af det gamle rådhus i Vordingborg, før selskabet bag restaurerin-

gen har udsendt dette meget smukke og informative værk om projektet.

Badeloch Vera Noldus, som er arkitekturhistoriker, indleder med en historisk gennemgang af rådhuset og byggestilen. Det er bygget i 1845, kunsthistorikeren Knud Voss har betegnet det som „en af periodens smukkeste rådhusbygninger“. Denne betegnelse forstår man, som bygningen ser ud i dag, men årenes løb havde sat sine spor i den gamle bygning, der også har haft forskellige anvendelser, bl.a. har den i mange år været brugt af Byretten ligesom en arrest har været bygget til i 1896. Arrestbygningen er nu revet ned og har givet plads til en delvis nedgravet tilbygning.

Derefter gennemgår arkitekt Peter Berling de ændringer og fornyelser, som bygningen har gennemgået, og kommunikationskonsulent Charlotte Benne har interviewet arkitekt Mads Bjørn Hansen, som fortæller om „kunsten at indpasse noget nyt i noget eksisterende“.

Endelig har arkæolog Birgitte Fløe Jensen i et lille afsnit beskrevet de arkæologiske undersøgelser og udgravninger, der har været foretaget i forbindelse med byggeriet. Her har man gjort interessante

Kornerups rådhus
i Vordingborg

fund, der kan dateres op mod 900 år tilbage.

Bogen er spækket med billeder af og fra rådhuset fra både før og efter restaureringen, og som læser er man imponeret over det smukke resultat, der er kommet ud af det. Det er ikke kun lokale beboere, som vil kunne have glæde af dette smukke kultur- og arkitekturhistoriske værk.

For at fremme aktualiteten anmeldes ikke blot litteratur fra det foregående år, men også udgivelser fra første halvår af indeværende år.

Husk at sende bøger til anmeldelse
Historisk Samfund for Præstø Amt,
Litteraturanmelder Carsten Koch,
Græsbjergvej 62, 4160 Vordingborg

Historisk Samfund for Præstø Amt oprettet 1912

Foreningens hjemmeside
www.historisk-samfund.dk

Styrelsen

Jens Hallqvist (formand)
Svinøvej 42, 4750 Lundby, tlf. 5576 5090/4074 1870
jens@hallqvist.dk

Mogens Niss (næstformand)
Nyborgvej 39, 4700 Næstved, tlf. 4169 1753
kmniss@stofanet.dk

Henning Nielsen (kasserer)
Næbvej 28, 4720 Præstø, tlf. 5596 5365
guhn@turbopost.dk

Knud Erik Antonsen (sekretær)
Hybenvænget 5, 4160 Herlufmagle, tlf. 5550 1521
kejj@privat.dk

Jens Bjerre Tybjerg (redaktør)
Juulsvej 11, 4720 Præstø, tlf. 2513 7374, jety@os.dk

John Bennedsen
Rynkebjerg 25, Ørslev, 4760 Vordingborg
tlf. 5598 5146

Hanne Tømmerup
Tjørnevej 10, Fensmark, 4684 Holmegård
tlf. 5554 7013, hat@mail1.stofanet.dk

Egon Damgaard Hansen
Holtug Linievej 9, 4660 St. Heddinge
tlf.: 5650 0243

Svend Skov
Klostervej 8, Spejlsby, 4780 Stege, tlf. 5581 3414

Suppleanter

Svend Jensen
Kongeskovvej 21, 4660 St. Heddinge, tlf. 5650 2489
aunstofte@mail.tele.dk

Vagn Nielsen
Askemosevej 40, 4760 Vordingborg, tlf: 5537 7245
asaxmose@webspeed.dk

Litteraturanmelder

Carsten Koch
Græsbjergvej 62, 4760 Vordingborg, tlf. 5537 4668

Salg af publikationer

Følgende årbøger m.m. kan købes ved henvendelse til:

Formanden Jens Hallqvist, tlf. 55 76 50 90
eller Egon Damgaard tlf. 56 50 02 43

*Alle priser er inklusive moms,
men eksklusive forsendelsesomkostninger.*

Årbøger 1919-74
Pris pr. bd. 45, 00 kr., medlemspris: 30,00 kr.
(Send en søgелiste. Mange årgange er udsolgt).

Årbøger 1975-1982
Pris pr. bd. 50,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Årbøger 1983-2013 (1998 udsolgt)
Pris pr. bd. 75,00 kr., medlemspris: 50,00 kr.

F. Vestergård: Salget af Vordingborg Rytterdistrikt
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Benny Christensen: Skibsværft og flådebase
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Nils Hartmann: Pottemageriet på Rødeled
Pris: 25,00 kr., medlemspris: 15,00 kr.

Claus M. Smidt: Sjølund's fagre sletter
Pris: 40,00 kr., medlemspris: 25,00 kr.

F. Michelsen:
Det borgerlige Fugleskydnings Selskab
i Næstved 1797-1897
Pris: 30,00 kr., medlemspris: 20,00 kr.

F. Michelsen:
Næstved 1870. Da banen kom til byen
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Morten Bredsdorff: Grundtvig og Sydsjælland
Pris: 60,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

O.D. Lütken: Præstø Amt 1839 (indbundet)
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Anders Pedersen: Sjællands Stifts Degnehistorie
Pris: 80,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Jørn Farø: Farø, vej-over-ø
Pris: 75,00 kr., medlemspris: 40,00 kr.

Erling Petersen:
Søde ord og dyre løfter optegnelser fra tingbøger
Pris: 50,00 kr., medlemspris: 30,00 kr.

Sådan lå landet - Præstø Amt indtil 1920

Punkterne henviser til områder, de enkelte artikler omhandler.

Præstø Amt

Vordingborg

St. Heddinge

Næstved

Stege

Præstø

